

**МАТЕРІАЛИ
РОБОЧОЇ ГРУПИ
З ПІДГОТОВКИ ПРОЕКТУ КОНЦЕПЦІЇ СТВОРЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ
УНІВЕРСАЛЬНОЇ ЕНЦИКЛОПЕДІЇ
(варіант назви: Українська загальна енциклопедія)**

Київ
2006

ЗМІСТ

Проект концепції Універсальної Енциклопедії (для обговорення).	3
Українська Універсальна Енциклопедія (С.В. Кульчицький).	18
Українська Загальна Енциклопедія (В.С. Лісовий).	26
До питання про структуру концепції Української Загальної Енциклопедії (М.В. Стріха).	29
Про концепцію УЗЕ (В.Є. Панченко).	30
Задум нової Української енциклопедії та базовий лексикон з побутової культури (А.М. Макаров).	31
Обґрунтування базового лексикону з гуманітарних наук для УЗЕ. Базовий лексикон з філософії (В.С. Лісовий).	35
Попереднє бачення концепції Української Загальної Енциклопедії (М.В. Стріха). . . .	39
Зауваги до проекту концепції "Української Універсальної Енциклопедії" (М.В. Стріха).	41
Зауваження щодо Проекту Універсальної (загальної) Енциклопедії (В.С. Лісовий). . . .	44
Відгук на концепцію Я. Ісаєвича.	46
Відгук на концепцію Л. Пирога.	47
Відгук на концепцію Відділення економіки НАН України (В.М. Геєць).	48
Українська універсальна енциклопедія (УУЕ): основні параметри видання.	50

ПРОЕКТ КОНЦЕПЦІЇ УНІВЕРСАЛЬНОЇ ЕНЦИКЛОПЕДІЇ

(для обговорення)

Постіндустріальний етап розвитку суспільств гостро поставив перед людством потребу ґрунтовної “інвентаризації” надбань людської цивілізації за всю історію її існування, систематизацію їх та подання в зручних для користування формах. Цим зумовлюється значне поживлення інтересу до енциклопедичної справи, яке спостерігається останнім часом у світі. Практично кожна європейська нація, співмірна з українською, має свою сучасну універсальну енциклопедію.

Для України це питання особливо актуальне, оскільки в попередні історичні епохи тут не було умов для розгортання енциклопедичної справи, а в радянські часи вона, попри значні здобутки, була заідеологізованою і фрагментарною, не включала цілі ланки заборонених тем та імен і не враховувала необхідною мірою світового досвіду.

Хоч фаховий рівень УРЕ та УРЕС загалом був достатньо високий, але ідеологічна кон’юнктура та цензурні умови відчутно зашкодили їх науковій об’єктивності, призвели до багатьох «лакун», які має зняти «реабілітоване знання». До того ж, за ті півстоліття, що минули, багато матеріалів цих енциклопедій безнадійно застаріли, натомість у них не могло бути представлене останнє півстоліття життя людства, позначене величезними змінами в геополітиці, економіці, культурі, науці, побуті; з’явилися нові реалії, поняття, імена. Для Української Універсальної Енциклопедії важливим є також урахування величезного масиву інформації про життя та надбання української еміграції в галузях культури, науки, суспільної думки.

За роки незалежності чимало зроблено для ознайомлення зі світовим досвідом у всіх сферах життя, для адаптації до сучасних інтелектуальних надбань Заходу і Сходу, для актуалізації власного духовного потенціалу, для об’єктивного наукового дослідження раніше замовчуваних або ігнорованих тем, відтворення повної картини нашої історії, науки, культури. Спостерігається небувале розширення спектру енциклопедичних видань. Основний внесок у цю справу зробили вчені НАН України. Видано одностомну “Енциклопедію української мови”, шеститомну “Юридичну енциклопедію”, здійснюється видання низки галузевих енциклопедій та словників, серед яких “Енциклопедія історії України” в п’яти томах (вийшли два томи), “Енциклопедія фізики” в п’яти томах, “Шевченківська енциклопедія” в трьох томах, “Музична енциклопедія”, “Енциклопедія балету”, “Енциклопедія кіно”, “Економічна енциклопедія”, “Українська енциклопедія лісівництва” (вийшов 1-й том), “Енциклопедія української діаспори” (вийшов один том), “Єврейська енциклопедія”, “Український біографічний словник” та ін. – всього близько двадцяти галузевих енциклопедій та шести енциклопедичних словників і довідників, кільканадцятьоро довідників типу “Хто є хто?”.

Вийшли друком перший–третій і друкується четвертий, п’ятий томи, готуються до друку кілька наступних томів багатотомної “Енциклопедії сучасної України”, яка має дати максимум інформації про життя і здобутки нашого народу в драматичному ХХ ст. і на початку ХХІ, забезпечивши об’єктивну наукову інтерпретацію складних і нерідко трагічних явищ цього періоду, заповнивши численні білі плями і дезавуювавши несправедливі або поверхові оцінки, знявши пелену тенденційності і заполітизованості, розкривши величезний зміст діянь українського народу в новітню добу історії і воістину грандіозні, нами ще не усвідомлені виміри образу сучасної України.

Усе це створює передумови для підготовки і видання Української універсальної енциклопедії – як найвищого узагальнення і систематизації суми наших знань про світ і про себе, як свідчення інтелектуального і культурного потенціалу нашого суспільства, нашої здатності до саморепрезентації в сучасному насиченому світовому

інформаційному просторі, спроможності посісти належне місце в світовій культурній взаємодії.

З метою координації енциклопедичної справи в Україні взагалі та вироблення комплексу заходів щодо підготовки і створення Української універсальної енциклопедії зокрема, створено Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, рішення про створення його шляхом реорганізації Координаційного бюро Енциклопедії сучасної України було прийняте на засіданні Президії НАН України 24.12.2000, однак фактично він почав діяти майже через п'ять років. Відповідно до плану роботи Інститут підготував проект Концепції Універсальної Енциклопедії, який буде подано на обговорення науковій громадськості.

МЕТА І ХАРАКТЕР УНІВЕРСАЛЬНОЇ ЕНЦИКЛОПЕДІЇ

Українська універсальна енциклопедія має дати сучасне наукове осмислення картини світу, історії людської цивілізації, внеску в неї українського народу. В ній мають бути представлені найвидатніші події та постаті світової історії, науки, культури, мистецтв, інших сфер людської діяльності; інтерпретовані найважливіші відкриття людського розуму і витвори людських рук, суспільні інституції та господарські структури, що вплинули на долю світу і народів; відображено рух політичних і культурних ідей та динаміку наукових уявлень.

Україна тут має виступати не лише як органічна складова частина цієї інтелектуально інтерпретованої картини світу, але й як суб'єкт інтерпретації – в тому значенні, що цю енциклопедію творитимуть переважно українські вчені, даючи самостійний інтелектуальний продукт на підставі освоєння досягнень світової науки і методологій і таким чином репрезентуючи здатність української автури запропонувати свій оригінальний внесок у спільне самопізнання людства. Зокрема в бібліографії до статей Української універсальної енциклопедії – а ця бібліографія уявляється багатою – має бути представлений внесок українських учених і літераторів у розробку відповідних тем – це те, чого не давали енциклопедії радянського часу і недостатньо дають нинішні галузеві енциклопедії.

Українська Універсальна Енциклопедія має втілити ідею повернення України в сім'ю європейських народів, не ігноруючи вплив східних культур, але водночас засвідчувати увагу до всього самотнього й унікального в українській історії та культурі.

При створенні Української універсальної енциклопедії мають бути критично використані матеріали, нагромаджені в радянську добу під час роботи над УРЕ, УРЕС, Географічною енциклопедією, УЛЕ, однак не повторені їхні похибки. Ще більшою мірою має бути використаний досвід підготовки нинішніх галузевих енциклопедій.

Оскільки УУЕ є виданням універсального характеру, то при підготовці статей, присвячених спеціальним питанням природничих і технічних наук, медицини, інженерії тощо слід прагнути, щоб ці статті не лише презентували сучасний стан певної галузі й служили довідковим матеріалом для фахівців, але і щоб вони були бодай якоюсь мірою зрозумілі й нефахівцям, які відтак могли б скласти бодай поверхневе уявлення про стан розвитку знань з відповідної галузі.

Українська Універсальна Енциклопедія має задовольнити суспільний попит на компетентну і надійну інформацію з усіх галузей сучасних знань. Водночас багата інформативність має супроводжуватися адекватною інтерпретацією фактів, явищ, процесів на рівні сучасних наукових уявлень, у разі необхідності й прогностичності.

Головним користувачем Універсальної Енциклопедії уявляються інтелігенція, студентська та шкільна молодь, а також державні службовці, управлінці, ширше ті версти, які готують на ухвалюють рішення, підприємці, зрештою, як завжди у таких випадках, – і неозначене коло людей, схильних до самоосвіти.

Визначення формату УУЕ

У визначенні формату орієнтуємося на усталені зразки, насамперед вітчизняні. Попередники УУЕ мають такі параметри:

	БСЭ	УРЕ	ЕІУ	ЕСУ
Формат	84x108 1/16	84x108 1/16	84x108 1/16	60x90 1/8
Кількість сторінок	850	600	700	700
Ум.-др. арк.	85	60	75	87
Авторські арк.	190	120	120	...
Структура сторінки	3 стовпця без полів	3 стовпця і поле	3 стовпця і поле	4 стовпця без полів

Виходячи з наведених параметрів, доцільно обрати для УУЕ **формат 84x108 – 1/16**, максимальний обсяг тому – до 1000 стор., з них 900 стор. тексту і 50 = 100 стор. вклейок (ілюстрації і карти). При 30-томовому складі УУЕ 900 стор. тексту дадуть 5700 авт. арк. (по 40000 др. зн. в одному авторському аркуші).

Такий обсяг дозволить докладніше, ніж в УРЕ, висвітлити терміни або збільшити кількість поданих термінів.

Структура сторінки – **2 стовпця і поле**. На полі друкуються портрети і схеми гілок «дерева проблем», безпосередньо пов'язані з терміном (якщо він не одиничний).

Тематичні розділи УУЕ

Увесь матеріал УУЕ можна уявити так:

(а) Природні утворення (всесвіт, земля, континенти тощо), відомості з геології і фізичної географії, рослинний і тваринний світ, народонаселення (демографія), питання екології тощо.

(б) Геополітичні регіони (Азія, Європа тощо), країни-держави, землі, адміністративно-територіальні одиниці.

(в) Етно-національні одиниці: нації, етноси, етнічні групи, національні меншини, їхні культури і мови.

(г) Установи (національні та міжнародні) – політико-адміністративні, економічні, правові, громадські, освітні, наукові, мистецькі тощо.

(д) Галузі діяльності – економіка, політика, наука, медицина, виховання, література, мистецтво тощо.

(е) Історичні утворення (цивілізації, держави), історичні періоди (епохи), історичні події.

(є) Сфери свідомості: міфи, релігії, ідеології.

(ж) Пізнавальна діяльність: науки природничі і гуманітарні, їх найважливіші розділи, філософія та її основні розділи.

(з) Найважливіші поняття – повсякденні, наукові, філософські.

(и) Видатні особистості.

Цей матеріал може бути організований у конкретнішої тематичній схемі, що пропонується нижче.

Виходячи з обсягу УУЕ: 30 томів; 5700 авт. арк. тексту; 228 млн. др. зн. – розподіл за тематичними розділами в авторських аркушах по кожному розділу матиме такий вигляд (у друк. арк.):

I. Персоналії	675
II. Земля і Космос	150
III. Країни і території	375
IV. Адм.-тер. устрій	150
V. Держава і суспільство	150
VI. Міжнародні відносини	75
VII. Фізична географія	225
VIII. Економічна географія	200
IX. Економіка, промисловість, транспорт, сільське господарство	275
X. Екологія	50
XI. Народонаселення	150
XII. Релігії світу	75
XIII. Мови світу	75
XIV. Тваринний світ	375
XV. Рослинний світ	150
XVI. Туризм	150
XVII. Спорт	37,5
XVIII. Здоров'я і хвороби	260
XIX. Повсякденне життя і побут	112,5
XX. Соціогуманітарні науки	187,5
XXI. Природничі науки	187,5
XXII. Технічні науки і техніка	112,5
XXIII. Журналістика і ЗМІ	112,5
XXIV. Освіта	225
XXV. Культосвітні установи	187,5
XXVI. Мистецтво і архітектура	300
XXVII. Література і фольклор	200
XXVIII. Історія в епізодах	400
XXIX. Довідковий матеріал	37,5

Подаємо конкретні рекомендації щодо опрацювання словникового складу тематичних розділів:

I. Персоналії

Відбір персоналій здійснюється розробником кожного тематичного розділу. Персоналії подаються в алфавітному порядку. Структура і обсяг тексту можуть змінюватися залежно від групи, до якої відноситься кожна персоналія. Пропонуються такі групи:

1. Боги і міфічні герої;
2. Керівники держав;
3. Політичні діячі;
4. Військові діячі;
5. Релігійні діячі;
6. Ватажки народних рухів;
7. Підприємці і менеджери;
8. Науковці;
9. Інженери і винахідники;
10. Діячі культури;
11. Першопроходці і мандрівники;
12. Спортивні діячі і спортсмени.

II. Земля і Космос

Відбір понять цього розділу повинен дати максимально повний опис Всесвіту, сучасних уявлень про нього та формування цих уявлень в минулому.

III. Країни і території

подається характеристика всіх без винятку сучасних країн і територій. Як і в інших випадках, повнота висвітлення залежить від географічного і геополітичного чинника:

- а) максимально повний – для України;
- б) менш повний – для сусідів України;
- в) основні сюжети опису – для європейських країн;
- г) найголовніші дані – для позаєвропейського світу.

Повний опис країн або території включає такі компоненти:

- розташування;
- державний лад;
- природа;
- населення;
- історія;
- культурна спадщина;
- народне господарство;
- екологія;
- охорона здоров'я;
- наука;
- культурно-освітні заклади;
- засоби масової інформації;
- література;
- архітектура;
- образотворче мистецтво;
- музика і театр;
- кіно і телебачення.

Повний опис України зайняв в УРЕ окремий том. В УУЕ він повинен бути схожим на описи інших країн. Різниця в обсязі не має бути особливо великою порівняно з іншими країнами, щоб не зруйнувати цілісну структуру енциклопедії.

IV. Адміністративно-територіальний устрій

Характеристика окремих частин сучасних держав (областей України, воєводств Польщі, суб'єктів Російської Федерації, штатів США та Індії, провінцій Канади і Китаю, земель Німеччини та ін.) подається із зазначенням площі, чисельності населення, промислового розвитку, історії утворення тощо.

По Україні подається також характеристика всіх існуючих тепер районів.

Адміністративні одиниці, що існували у минулому в різних країнах, подаються вибірково, залежно від значення інформації та її присутності у повсякденному ужитку, літературі та мистецтві. Князівства, землі, провінції, губернії, воєводства Київської Русі, Королівства Польського, Великого князівства Литовського, Великого князівства Московського, Московської держави, Російської імперії подаються повністю.

V. Держава і суспільство

Подається весь набір понять, пов'язаних з життям суспільства, функціонуванням держави і взаємовідносинами між державою та суспільством. Висвітлюється сучасна та історична термінологія, пов'язана з функціонуванням держави, поділом влади на законодавчу, виконавчу і судову гілки.

VI. Міжнародні організації і міжнародні відносини

Особлива увага приділяється сучасним міжнародним відносинам, а також організаціям, союзам, коаліціям. В УУЕ повинні знайти висвітлення всі договори і війни між державами та їх коаліціями, що були у минулому, але ця проблематика вже відноситься до розділу «Історія в епізодах».

VII. Фізична географія

Подаються всі наявні на землі материки, океани і моря. Відбір озер та річок і присвячений їм за обсягом текст залежить від величини озера або ріки і регіону, в якому вони розташовані.

Характеризуються найбільші гори, височини і низовини, найбільші водоспади, моря і материки, що існували в попередні геологічні епохи.

Характеризуються погодні і кліматичні показники в сучасному і в попередні геологічні епохи.

VIII. Економічна географія

Називаються всі міста і населення міського типу на території України, а також усі міста, які існували раніше (починаючи від епохи Трипілля).

Міста за межами України (в тому числі вже неіснуючі) подаються залежно від значення цієї інформації та її присутності у повсякденному ужитку, літературі та мистецтві.

Подаються основні родовища корисних копалин (за назвами корисної величини, за топографією).

Подаються всі АЕС, ГЕС на великих ріках, ДРЕС, найкрупніші підприємства, банки, фінансово-промислові об'єднання.

IX. Економіка, промисловість, транспорт, сільське господарство

Понятійний апарат цього розділу стосується насамперед України (сучасний та історичний зрізи) та напрямів людської господарської діяльності. Економічна конкретика по інших країнах вміщується в розділі «Країни і території». Терміни глобальної економіки розписується тут, а теоретичні терміни – в розділі про економічну науку.

X. Екологія

Описуються глобальний характер екологічних проблем, сучасні підходи до їх вирішення; український аспект.

XI. Народонаселення

Розписуються всі великі народи світу в минулому і тепер, всі сучасні нації в Європі і позаєвропейському світі, всі великі етнічні групи в Україні та інших державах, насамперед тих, частиною яких була Україна. Теоретичні терміни, що стосуються народонаселення – в розділі про демографічну науку.

XII. Релігії світу

Названі сучасні релігії (конфесії, секти), а також терміни, які відбивають історичний зріз проблеми.

XIII. Мови світу

Характеризуються найпоширеніші мови світу – живі і мертві, а також процеси, що відбуваються у мовному середовищі.

XIV. Тваринний світ

Характеризуються види тваринного світу залежно від наявності в Україні та світі, присутності в літературі та мистецтві, використанні в народному господарстві тощо. Характеризуються тваринний світ у минулому.

XV. Рослинний світ

Характеризуються види рослинного світу залежно від наявності в Україні та світі, присутності в побуті людини, в літературі та мистецтві, використанні в народному господарстві, значенні для екології. Характеризуються рослинний світ у минулому.

XVI. Туризм, рекреаційні зони

Цей клас понять (види туризму, об'єкти туризму, конкретні пам'ятки) має бути широко розписаний по Україні і вибірково – по інших країнах (**під кутом зору пам'яток історії і культури**). Тому він має містити багато сотень понять.

Економіка туризму повинна входити до розділу «Економіка і екологія».

XVII. Спорт

Характеризуються види спорту у минулому і тепер, рекорди в кожному виді, діяльність спортивних організацій, унікальні спортивні споруди, спортивні змагання.

XVIII. Здоров'я і хвороби

Медицина як лікувальна практика людства (медицина як наука – в тематиці природничих наук).

Характеризується діяльність санітарно-епідеміологічної служби, установ медичної допомоги, санаторно-курортних установ, фізичної культури. Перелік найбільш поширених хвороб.

XIX. Повсякденне життя і побут

Основна частина термінології пов'язана з етнографією та історичною етнографією. Також – сучасний побут спільнот; побутова культура; звичаї та обряди; дозвілля, розваги; традиції приватного життя; етикет.

XX. Соціогуманітарні науки

Перелік усіх наук з характеристикою основного понятійного апарату, методів дослідження, інститутів, видань, міжнародних організацій тощо.

Орієнтовний список соціогуманітарних наук: історія, економіка, соціологія, психологія, правознавство (юриспруденція), політологія, мовознавство, етнографія, етнологія; фольклористика, антропологія (соціальна і культурна), археологія, демографія, державознавство, народознавство, україністика, славістика, країнознавство, пам'яткознавство, палеографія, педагогіка, мистецтвознавство, літературознавство, релігієзнавство, культурологія, семіотика, філософія. В усіх випадках ураховується сучасний понятійний апарат цих наук, оскільки він зазнав набагато більших змін, ніж у природничих науках.

XXI. Природничі науки

Перелік усіх наук з характеристикою основного понятійного апарату, наукових напрямів, методів дослідження, методологічних засад, впровадження у виробництво тощо.

XXII. Технічні науки і техніка

Перелік усіх наук з характеристикою їх появи, основного понятійного апарату, методів дослідження, впровадження у виробництво передових технологій. Характеристика технічного виміру історичного процесу. (див.: Додаток).

XXIII. Журналістика і ЗМІ

Історія книгодрукування та преси. Журнали. Газети. Телебачення. Радіомовлення. Книговидавнича справа. Інтернет. Роль інформації в політичному та економічному житті.

XXIV. Освіта

Проблематика народної і професійної освіти (історичний зріз і сучасна епоха). Характеристика університетів в Україні і вибірково – в інших країнах.

XXV. Культура

Культура як єдність матеріальних і духовних цінностей, створених людством і основа його дальшого розвитку. Міфотворчість і культура. Архетипи. «Елітарна» і «масова» культура як парафеномени культури. Виробництво і споживання культури. Інфраструктура культури.

Архіви, музеї, бібліотеки, виставки, товариства. Виникнення, розвиток і діяльність.

XXVI. Мистецтво та архітектура

Мистецтво і повсякденність. Художня рефлексія як протистояння буденній свідомості. Художня свідомість як вияв духовності. Колізія етичного і естетичного. Етнічний аспект художньої свідомості. Художня свідомість і глобалізація.

Окремі мистецтва.

Образотворче мистецтво (за художниками – в розділі «Персоналії», за напрямками і жанрами – тут).

Музика (за композиторами і виконавцями – в розділі «Персоналії», за напрямками і жанрами – тут).

Балет (за балетмейстерами і виконавцями – в розділі «Персоналії»).

Театр (за режисерами і артистами – в розділі «Персоналії», за напрямками, жанрами, конкретними колективами – тут).

Кіно (за режисерами і артистами – в розділі «Персоналії», за напрямками і жанрами – тут).

Естрада (за режисерами і артистами – в розділі «Персоналії», за напрямками і жанрами – тут).

Цирк (за артистами – в розділі «Персоналії», за напрямками і жанрами – тут).

Аматорські види мистецтва (за виконавцями – в розділі «Персоналії», за видами – тут).

Архітектура (за країнами і спорудами, за напрямками і жанрами).

XXVII. Література і фольклор

Розписується за мовами, напрямками, жанрами, народами.

XXVIII. Історія в епізодах

Історія як соціогуманітарна наука розписується в розділі XIX (за періодизацією, приналежністю – загальна, вітчизняна, видами – методологія, історіографія, спеціальні дисципліни, археологія, за понятійним апаратом), а також у розділі I (персоналіями і школами). Історія науки, народного господарства, економічної думки, держави і права, літератури описується у відповідних розділах. Історія країн розписується у розділі III. У цьому розділі висвітлюється історія в епізодах, тобто ключові події історичного процесу.

XXIX. Довідковий апарат

Визначення структури кожної рубрики

У межах XXVIII (умовно) тематичних розділів визначаються основні рубрики, а в них – підрубрики, представлені ключовими статтями (1-й рівень), які дають визначення та загальну характеристику предмета (включаючи історію його вивчення); представлені опорними статтями (2-й рівень), які можуть відсилати до статей нижчого (3-го) ієрархічного рівня; 4-й рівень – персоналії – за критерієм вагомості внеску у відповідний рід діяльності.

Наприклад, рубрика «Фізика» (ключова стаття) може мати такі підрубрики (опорні статті): фізика твердого тіла; фізика плазми; атомна фізика; ядерна фізика; механіка; гідродинаміка; термодинаміка; оптика; квантова механіка; загальна теорія відносності та ін. (див.: Додаток).

Рубрика «Філософія» (ключова стаття) могли б мати такі підрубрики (опорні статті): історія філософії; західна філософія; українська філософія; метафізика; епістемологія і філософія науки (та філософії наук); антропологія філософська; герменевтика; структуралізм; філософія цінностей та етика; практична філософія; філософія права; політична філософія; філософія релігії; філософія мистецтва і естетика; філософія культури; філософія історії; філософія різних видів людської діяльності (філософські питання виховання й освіти, філософські питання екології тощо).

Рубрика «Література» (ключова стаття) може мати такі підрубрики (опорні статті): сутність літератури як явища; світовий літературний процес; періоди в розвитку літератури; бароко; просвітництво; романтизм; реалізм; натуралізм; модернізм; авангард; постмодерн. Національні літератури можуть бути представлені окремими статтями або в статтях про відповідні країни.

Порядок укладання словника

Якщо буде прийнято або модифіковано й узгоджено запропонований або інакший поділ на тематичні розділи, рубрики (ключові статті) та підрубрики (опорні статті), то словник статей нижчого ієрархічного рівня та персоналії укладатиметься відповідно до міри подрібнення чи деталізації та з урахуванням досвіду авторитетних енциклопедій – на другому етапі роботи, із залученням фахівців відповідних напрямів.

Найперше необхідно визначити масштаб – міру подрібнення чи деталізації (конкретизації). Хоча і спеціальні енциклопедії мають для себе вирішувати цю проблему, але у випадку загальної енциклопедії доводиться здійснювати відбір інформації зі спеціальних галузей знань за критеріями «загальне – конкретне», «важливіше – менш важливе» (другий критерій вносить поправки до першого).

Застосування критерію «важливішого» поєднує в собі деякі універсальні і національні ціннісні критерії.

Обсяг статей

Маємо обернено-пропорційну залежність – збільшення кількості статей тягне за собою зменшення їх обсягу: це спонукає шукати прийнятну пропорцію. У знаходженні цієї пропорції вирішальним має бути суто практичний підхід: який тип загальної енциклопедії буде користуватися попитом якомога ширшого кола читачів. Збільшення списку статей загрожує тим, що дуже стисла стаття зі спеціальної галузі знань (як дуже скорочений варіант статті зі спеціальної енциклопедії) не задовольнить спеціаліста, а статистика звернень до такої статті з боку неспеціаліста буде занадто низькою. Звідси потреба створення корпусу опірних статей, більших за обсягом, які мають забезпечити попит внаслідок своєї повноти та компактності викладу. Редактори УРЕ свого часу обрали саме цей шлях, вказавши в кінці кожного тому *Список більших статей* (інша справа, що цей список в окремих важливих моментах не може бути сьогодні прийнятним).

Задля практичної зручності (зокрема з погляду замовлення статті і орієнтації автора на її обсяг) за обсягом всі статті варто поділити на *три категорії*: найбільші, середні і менші. Якщо взяти для прикладу статті про країни в УРЕ, то маємо в одному томі (літери І-К) таке співвідношення: Китай – 20 стор., Італія – 15, Камбоджа – 7, Камерун – 2. Таке співвідношення можна представити як пропорцію з множителем 2: найбільші – до 20, середні – до 10, менші – до 5.

Зрозуміло, що це лише загальний орієнтир. В основі його лежить поняття важливості певного явища чи поняття у відповідному тематичному блоці.

Обсяг кожної статті за принципом загальніше і важливіше дозволяє установити словник УУЕ за категоріями: найбільші, середні та малі. Інформація про Україну має подаватися під двома параметрами: в контексті загальніших статей (напр. Європа) і в окремому списку (напр., Історія України, Київська Русь, Козацька доба тощо). Інформація під окремою статтею про окремі природні утворення (геологічні, ліси, річки, озера тощо) та геополітичні («землі»), а також політико-адміністративні одиниці – історичні (напр. губернії) чи сучасні (області та райони), міста і окремі села має подаватися *систематично і в більшому обсязі* тільки щодо України, в інших – *вибірково*, відповідно до важливості явища.

Щодо статей, присвячених особистостям, то має бути витриманий універсальний показник – значення особистості, її роль в історії чи окремій галузі діяльності. У загальному показником служить всесвітня відомість (визнання). Щодо України то цей підхід також залишається чинним, за винятком збільшення списку та включення постатей, значення яких важливе передусім в українському контексті або таких, міжнародне визнання яких є слабким або відсутнім внаслідок поганої представленості України в світі (як наслідок відомих політичних обставин). Все ж, на відміну від ЕСУ, яка, за задумом, спрямована дати антропологію різних видів діяльності (описати людське середовище), УУЕ має симетрично представляти явища і особи як минулого, так і сучасного – у відповідності до значення явища чи особи. Йдеться не лише про ціннісно-позитивну оцінку особистості чи явища, а про значення у сенсі історичних наслідків, ролі в історії, в політиці тощо.

Суто формальний показник може стосуватися лише людей, що займали найвищі посади у значних установах (макрорівні). Поза тим має віддаватися перевага особистостям з позитивним внеском у різні сфери діяльності.

Можна пропонувати орієнтовний обсяг ключових статей до 20 стор. машинопису, опорних – до 10–15, статей третього рівня – до 5 стор. Однак у деяких випадках ключова стаття може бути своєрідним «дахом» для опорних статей, і для

деяких із них може бути передбачений більший обсяг. Розміри статей-персоналій, як правило, не повинні перевищувати 5 стор., але можливі винятки, коли йдеться про найбільші постаті історії, науки, мистецтва (для прикладу: Рембрандт, Ньютон, Шекспір, Гете, Гегель, Маркс, Айнштейн, Скворода, Пушкін, Шевченко, Франко, Грушевський...).

Конкретні питання (стиль, довідковий апарат тощо)

1. *Розміщення статей.* У кожному томі УУЕ, з огляду на зацікавлення користувача інформації, у подачі інформації має поєднуватися алфавітний принцип розміщення статей зі змістовною компактністю, наскільки це можливо. У міру можливого, перевага має віддатися семантичним блокам чи «гніздам». Напр., краще розміщувати статтю «Квантова механіка» після статті «Механіка» (під назвою «Механіка квантова»), до якої в статті на літеру «К» вислів «Квантова механіка» і відсилає читача. Існує, щоправда, чимало випадків, коли певний термін з однаковою мірою виправданості може бути віднесений до різних блоків. Редактор кожної із галузей знань має продумати словник з орієнтацією на створення семантичних «гнізд» – без насильства над лінгвістикою, коли відступ від алфавітного розташування набуває штучності.

2. *Скорочення.* (а) На початку кожного тому має бути вміщений список усіх скорочень, включаючи аббревіатури, та пояснення вживаних допоміжних значків. Оскільки зловживання скороченнями ведуть до погіршення сприймання тексту, список прийнятих скорочень має бути продуманим під цим кутом зору. (б) Відсилати читача до окремої статті на певну тему можна шляхом виокремлення слова чи вислову курсивом, із зірочкою перед цим словом чи висловом: напр., **права людини, *металургія України, *Земля.* Таке відсилання, мабуть, не обов'язково робити при кожній згадці певного слова чи вислову, а радше у випадку, коли це важливо у контексті даної статті. Можна цей спосіб застосовувати для заміни скорочення *див.* у поширеній практиці відсилання читача до статті з використанням дужок: тобто, замість (*див. Ньютона закони*) використовувати (**Ньютона закони*). (в) Більші статті мають у кінці містити прізвище автора (це краще, ніж давати список цих статей в кінці кожного тому, як це зроблено в УРЕ). (г) Окремого обговорення потребує посилання на авторів та літературу в тематичних, зокрема про наукові напрямки, поняття чи про науковців. Це стосується тільки більших статей, бібліографія до яких має бути достатньо репрезентативною, зокрема і з уважним використанням українських джерел. Потребує також обговорення питання чи повинні бути іменні показники в кінці кожного тому, а також тематично-предметні (зі списком статей на певну тему).

Державний проект чи комерційний?

З огляду на масштаб і велике державне та наукове й культурне значення видання Української Універсальної Енциклопедії, відповідний проект і способи його реалізації, джерела фінансування, форми матеріально-технічного, організаційного та іншого забезпечення мали б стати предметом спеціальної урядової Постанови, а може, й законодавчого акту. Однак є велика небезпека, що такий шлях був би дуже повільним, що знецінило б проект.

Інший шлях: спроба здійснити комерційний проект, на зразок того, як це зроблено в Росії. Але, по-перше, фінансована спроможність тих приватних осіб, які виявили зацікавленість цим проектом, поки що недостатня, і їх ще треба шукати й зацікавити. По-друге, виникнуть юридичні перешкоди для участі Національної академії наук України в комерційному проекті.

Третій, «компромісний» варіант: проект здійснюється як державний, але додаткова частина тиражу виходить за рахунок фінансування з боку приватних осіб і реалізовується на комерційних засадах. Але залишається питання: чи зможе держава в стислі терміни вирішити справу реалізації проекту. Тут «темп» буде в її руках, і небезпека традиційного зволікання залишається серйозною.

Можливо також випускати енциклопедію не лише у вигляді послідовної кількості томів за алфавітом від «А» до «Я», але й – паралельно – однотомовими або дво- й тритомовими тематичними блоками (під брендом УУЕ). Зокрема, можуть бути підготовлені такі тематичні блоки: країни і території; мистецтво і архітектура; література; релігії світу та ін.

Авторський колектив

Формат і канон Української Універсальної Енциклопедії потребуватимуть високого професійного рівня виконавців. Тут неприйнятна орієнтація на масовість автури. Доцільніше орієнтуватися на порівняно невеликий колектив авторитетних учених, які зможуть присвятити 2–3 роки якщо не цілком, то переважно роботі над УУЕ, – за доброї організації та адекватної винагороди. За таких умов основний масив ключових та опорних статей могли б підготувати 100–120 науковців високої кваліфікації – навантаження на автора складатиме в середньому 40–50 др. арк., що не є надмірним (інакше доведеться йти традиційним шляхом, і робота розтягнеться на багато років).

В окремих випадках, коли не маємо в Україні добре підготовлених спеціалістів з якихось конкретних тем або ділянок знань, можна запрошувати науковців з української діаспори та іноземних авторів (скажімо, для написання статей про окремі країни та етноси) або за домовленістю використовувати статті з іноземних енциклопедій (така практика в світі існує). Залучення авторитетних іноземних авторів підвищує авторитет видання. Можуть бути використані – з відповідними модифікаціями – і деякі статті з ЕСУ та з галузевих енциклопедій.

Сьогоднішній науковий потенціал України ще дозволяє підготувати абсолютно оригінальну енциклопедію власними силами. Однак слід наголосити: в енциклопедичній практиці давно існує ідея спадковості, можливості використання кращих надбань попередників. Так, знаменитий енциклопедичний словник Брокгауза і Ефрона в Росії мислився як переклад німецького словника Брокгауза, де було б належним чином розширено «російську» складову (однак реальна робота над словником велася в бік його дедалі більшого «усамостійнення»). УРЕ значною мірою вторувалася на БСЭ. Нарешті, УСЕ було здійснено в рамках європейського проекту EUROPEA (з самостійним написанням українського матеріалу).

Крім авторського колективу, повинні працювати науково-організаційна група, редакції за напрямками, група консультантів, група ілюстраторів.

Етапи підготовки Української Універсальної Енциклопедії можна уявити так:

1. Створення Головної редакційної колегії та її робочого органу.
2. Обговорення проекту Концепції УУЕ та його затвердження.
3. Створення спеціалізованих редакцій.
4. Укладання словника, його обговорення та визначення співвідношення обсягів окремих статей.
5. Створення концепції художнього та ілюстративного оформлення Енциклопедії.
6. Підготовка та випуск необхідного блоку методичних матеріалів та інструкцій.
7. Організація авторського колективу та редакцій за напрямками.

8. Визначення графіка підготовки й виходу видання.
9. Написання статей.
10. Редагування статей та консультування.
11. Редакційний контроль.
12. Друк паперової версії та запуск Інтернет-версії.

Деякі з цих завдань можна вирішувати паралельно.

Після вирішення організаційних проблем має розгорнутися напружена творча робота, від темпів і якості якої залежатиме доля цього чи не найпрестижнішого наукового і, можна сказати, державно-політичного проекту. Створення фундаментальної Української Універсальної Енциклопедії потребуватиме скоординованих зусиль наукових і видавничих колективів та потужної фінансової і організаційної підтримки держави, визначеної спеціальною урядовою постановою.

Універсальна Енциклопедія завжди вважалася найвищим культурним продуктом кожної нації, доказом респектабельності та зрілості суспільства.

І Україна повинна цей доказ дати.

**Робоча група з підготовки проекту
Української Універсальної Енциклопедії:**

І. М. Дзюба
М. Г. Железняк
С. В. Кульчицький
В. С. Лісовий
А. М. Макаров
В. Є. Панченко
М. В. Попович
М. В. Стріха

УКРАЇНСЬКА УНІВЕРСАЛЬНА ЕНЦИКЛОПЕДІЯ

1. Визначення формату УУЕ.

У визначенні формату треба орієнтуватися на усталені зразки. Основним споживачем енциклопедії має бути досить консервативний у своїх звичках управлінський персонал. Попередники УУЕ мають такі параметри:

	БСЄ	УРЕ	ЕГУ	ЕСУ
Формат	84x108 1/16	84x108 1/16	84x108 1/16	60x90 1/8
Кількість сторінок	850	600	700	700
Ум.-др.арк.	85	60	75	87
Авторські арк.	190	120	120	...
Структура сторінки	3 стовбця без полів	3 стовбця і поле	3 стовбця і поле	4 стовбця без полів

Виходячи з наведених параметрів доцільно обрати для УУЕ **формат 84 x 108 – 1/16**. Максимальний обсяг тому – до 1000 стор., з них 900 стор. тексту і 50 = 100 стор. вклейок (ілюстрації і карти). При 20-томному складі УУЕ 900 стор. тексту дадуть 3800 авт. арк. (по 40 000 др. зн. в одному авторському аркуші).

Такий обсяг дозволить більш детально, ніж в УРЕ, висвітлити терміни або збільшити кількість поданих термінів. До розробки словника УУЕ важко визначити, чи надати перевагу кількості термінів, чи зробити наголос на більш детальній характеристиці кожного терміну. Маючи список термінів по кожному тематичному розділу, ми зможемо, виходячи із затверджених параметрів УУЕ, більш точно визначити обсяг одиничного поняття, а також термінів другого, третього та четвертого ряду.

Структура сторінки – **2 стовбця і поле**. На полі друкуються портрети і схеми гілок “дерева проблем”, безпосередньо пов’язані з терміном (якщо він не одиничний).

2. Тематичні розділи УУЕ.

Обсяг УУЕ: 20 томів; 3 800 авт. арк. тексту; 152 млн. др. зн.

Розподіл за тематичними розділами в авторських аркушах по кожному розділу і зростаючим підсумком має такий вигляд:

I.	Персоналії	450	450
II.	Земля і Космос	100	550
III.	Країни і території	250	800
IV.	Адм.-тер. устрій.	100	900
V.	Держава і суспільство	100	1000
VI.	Міжнародні відносини	50	1050
VII.	Фізична географія	150	1200
VIII.	Економічна географія	200	1400

ІХ.	Економіка і екологія	150	1550
Х.	Народонаселення	100	1650
ХІ.	Релігії світу	50	1700
ХІІ.	Мови світу	25	1725
ХІІІ.	Тваринний світ	250	1975
ХІV.	Рослинний світ	100	2075
ХV.	Туризм	175	2250
ХVІ.	Спорт	25	2275
ХVІІ.	Здоров'я і хвороби	175	2450
ХVІІІ.	Повсякденне життя і побут	75	2525
ХІХ.	Соціогуманітарні науки	100	2625
ХХ.	Природничі науки	75	2700
ХХІ.	Технічні науки і техніка	75	2775
ХХІІ.	Журналістика і ЗМІ	75	2850
ХХІІІ.	Освіта	150	3000
ХХІV.	Культосвітні установи	125	3125
ХХV.	Мистецтво і архітектура	200	3325
ХХVІ.	Література	100	3425
ХХVІІ.	Історія в епізодах	350	3775
ХХVІІІ.	Довідковий апарат	25	3800

3. Організація роботи над УУЕ.

Характер роботи залежатиме від джерел фінансування. При державному замовленні робота розтягнеться на багато років, томи виходитимуть поступово і не знайдуть поширення серед населення. Однак за такої організації роботи підвищується якість видання.

При комерційному фінансуванні доведеться працювати над енциклопедією силами невеликого колективу фахівців, щоб мати можливість готувати до друку не окремих томів, а видання в цілому. Це виключає можливість залучати до написання статей спеціалістів вузького профілю, як прийнято при підготовці фахових енциклопедичних видань (юридичного, історичного, літературознавчого та ін. профілів). З іншого боку, універсальна енциклопедія за самим своїм жанром не повинна претендувати на первинне узагальнення наявних знань у певній галузі науки і культури. Вона виконує передусім функції довідкового видання і повинна спиратися на фахові енциклопедії як на свою першооснову.

Після виходу УУЕ в світ або одночасно з друкуванням слід потурбуватися про її присутність в Інтернеті (для чого потрібна розробка спеціальної програми).

Для кращої реалізації УУЕ слід випускати її не тільки у вигляді послідовної кількості томів від А до Я, але й однотомними або дво – чи тритомними тематичними блоками (під брендом УУЕ). Зокрема, можуть бути підготовлені такі тематичні блоки:

- країни і території;
- мистецтво і архітектура;
- література;
- релігії світу і т.п.

4. Критерії відбору термінів для словника УУЕ.

В УЕЕ подається основна (іноді повна) сукупність термінів другого і вищих порядків.

Відбір одиничних понять здійснюється за певними правилами.

Якщо число одиничних понять не перевищує кількох десятків, вони включаються в словник повністю. Якщо повна вибірка неможлива, слід керуватися такими правилами:

- відбір за величиною або за частотою появи;
- відбір за територією (максимально повний – для України в її сучасних кордонах, менш повний – для сусідніх країн, потім – для європейських країн і, нарешті, - для позаєвропейського світу).

Подаємо конкретні рекомендації по опрацюванню словникового складу тематичних розділів:

а) Персоналії.

Відбір персоналій здійснюється розробником кожного тематичного розділу. Персоналії подаються в алфавітному порядку. Структура і обсяг тексту можуть змінюватися залежно від групи, до якої відноситься кожна персоналія. Пропонуються такі групи:

1. Боги і міфічні герої;
2. Кривники держав;
3. Політичні діячі;
4. Військові діячі;
5. Релігійні діячі;
6. Ватажки рухів;
7. Підприємці і менеджери;
8. Науковці;
9. Інженери і винахідники;
10. Діячі культури;
11. Першопроходці і мандрівники;
12. Спортивні діячі і спортсмени.

б) Земля і космос.

Відбір понять цього розділу повинен дати максимально повний опис Всесвіту, сучасних уявлень про нього та формування цих уявлень в минулому.

в) Країни і території.

Подається характеристика всіх без винятку сучасних країн і територій. Як і в інших випадках, повнота висвітлення залежить від географічного і геополітичного чинника:

- а) максимально повний – для України;
- б) менш повний – для сусідів України;
- в) основні сюжети опису – для європейських країн;

г) найголовніші дані – для позаєвропейського світу. Повний опис країни або території включає такі компоненти:

- розташування;
- державний лад;
- природа;
- населення;
- історія ;
- народне господарство;
- екологія;
- охорона здоров'я;
- наука;
- культурно-освітні заклади;
- засоби масової інформації;
- література;
- архітектура;
- образотворче мистецтво;
- музика і театр;
- кіно і телебачення.

Повний опис України зайняв в УРЕ окремий том. В УУЕ він повинен бути схожим на описи інших країн. Різниця в обсязі не має бути особливо великою порівняно з іншими країнами, щоб не зруйнувати цілісну структуру енциклопедії.

г) Адміністративно-територіальний устрій.

Характеристика окремих частин сучасних держав (областей України, воєводств Польщі, суб'єктів Російської Федерації, штатів США та Індії, провінцій Канади і Китаю, земель Німеччини та ін.) подається із зазначенням площі, чисельності населення, промислового розвитку, історії утворення тощо.

По Україні подається також характеристика всіх існуючих тепер районів.

Адміністративні одиниці, що існували у минулому в різних країнах, подаються вибірково, залежно від значення інформації та її присутності у повсякденному ужитку, літературі та мистецтві. Князівства, землі, провінції, губернії, воєводства Київської Русі, Королівства Польського, Великого князівства Литовського, Великого князівства Московського, Московської держави, Російської імперії подаються повністю.

д) Держава і суспільство.

Подається весь набір понять, пов'язаних з життям суспільства, функціонуванням держави і взаємовідносинами між державою та суспільством. Висвітлюється сучасна та історична термінологія, пов'язана з функціонуванням держави, поділом властей на законодавчу, виконавчу і судову гілки.

е) Міжнародні організації і міжнародні відносини.

Особлива увага приділяється сучасним міжнародним відносинам. В УУЕ повинні знайти висвітлення всі договори і війни між державами та їх коаліціями, що були у минулому, але ця проблематика вже відноситься до розділу “Історія в епізодах”.

є) Фізична географія.

Подаються всі наявні на землі материки, океани і моря. Відбір озер та річок і присвячуваний їм за обсягом текст залежить від величини озера або ріки і регіону, в якому вони розташовані.

Характеризуються найбільші гори, височини і низовини, найбільші водоспади, моря і материки, що існували в попередні геологічні епохи.

Характеризуються погодні і кліматичні показники в сучасну і в попередні геологічні епохи.

ж) Економічна географія.

Називаються всі міста і населення міського типу на території України, а також всі міста, які існували раніше (починаючи від епохи Трипілля).

Міста за межами України (в тому числі вже неіснуючі) подаються залежно від значення цієї інформації та її присутності у повсякденному ужитку, літературі та мистецтві.

Подаються основні родовища корисних копалин (за назвами корисної величини, за топографією).

Подаються всі АЕС, ГЕС на великих ріках, ДРЕС, найкрупніші підприємства, банки, фінансово-промислові об'єднання.

з) Економіка і екологія.

Понятійний апарат цього розділу стосується України (сучасний та історичний зрізи). Економічна конкретика по інших країнах вміщується в розділі “Країни і території”. Терміни глобальної економіки розписується тут, а теоретичні терміни – в розділі про економічну науку.

і) Народонаселення.

Розписуються всі великі народи світу в минулому і тепер, всі сучасні нації в Європі і позаєвропейському світі, всі великі етнічні групи в Україні і в державах, частиною яких була Україна. Теоретичні терміни, що стосуються народонаселення – в розділі про демографічну науку.

к) Релігії світу.

Названі сучасні релігії (секти, конфесії), а також терміни, які відбивають історичний зріз проблеми.

л) Мови світу.

Характеризуються основні мови світу – живі і мертві, а також процеси, що відбуваються у мовному середовищі.

м) Тваринний світ.

Характеризуються види тваринного світу залежно від наявності в Україні та Європі, присутності у побуті людини

(спільне проживання, паразити), присутності в літературі та мистецтві, використанні в народному господарстві тощо. Характеризується тваринний світ у минулому.

н) Рослинний світ.

Характеризуються види рослинного світу залежно від наявності в Україні та Європі, присутності в побуті людини, в літературі та мистецтві, використанні в народному господарстві, значенні для екології. Характеризується рослинний світ у минулому.

о) Туризм.

Цей клас понять має бути широко розписаний по Україні і вибірково – по інших країнах (**під кутом зору пам'яток історії і культури**). Тому він має містити багато сотень понять.

Економіка туризму повинна входити до розділу “Економіка і екологія”.

п) Спорт.

Характеризуються види спорту у минулому і тепер, рекорди в кожному виді, діяльність спортивних організацій, унікальні спортивні споруди, спортивні змагання.

р) Здоров'я і хвороби.

Характеризується діяльність санітарно-епідеміологічної служби, установ медичної допомоги, санаторно-курортних установ, фізичної культури. Перелік найбільш поширених хвороб.

с) Повсякденне життя і побут.

Основна частина термінології пов'язана з етнографією та історичною етнографією.

т) Соціогуманітарні науки.

Перелік всіх наук з характеристикою основного понятійного апарату, методів дослідження, інститутів, видань, міжнародних організацій тощо.

у) Природничі науки.

Перелік всіх наук з характеристикою основного понятійного апарату, наукових напрямів, методів дослідження, методологічних засад, впровадження у виробництво тощо.

ф) Технічні науки і техніка.

Перелік всіх наук з характеристикою їх появи, основного понятійного апарату, методів дослідження, впровадження у виробництво передових технологій. Характеристика технічного виміру історичного процесу.

х) Журналістика і ЗМІ.

Журнали. Телебачення. Радіомовлення. Книговидавнича справа. Інтернет. Роль інформації в політичному та економічному житті.

ц) Освіта.

Проблематика народної і професійної освіти (історичний зріз і сучасна епоха). Характеристика університетів в Україні і вибірково – в інших країнах.

ч) Культосвітні установи.

Архіви, музеї, бібліотеки, виставки, товариства. Виникнення, розвиток і діяльність.

ш) Мистецтво та архітектура.

Образотворче мистецтво (за художниками – в розділі “Персоналії”, за напрямами і жанрами - тут).

Музика (за композиторами і виконавцями – в розділі “персоналії”, за напрямами і жанрами – тут).

Балет (за балетмейстерами і виконавцями – в розділі “персоналії”).

Театр (за режисерами і артистами – в розділі “Персоналії”, за напрямами, жанрами і коректними колективами – тут).

Кіно (за режисерами і артистами – в розділі “персоналії”, за напрямами і жанрами – тут).

Естрада (за режисерами і артистами – в розділі “Персоналії”, за напрямами і жанрами – тут).

Цирк (за артистами в розділі “Персоналії”, за напрямами і жанрами – тут).

Аматорські види мистецтва (за видами – тут, за виконавцями – в розділі “Персоналії”).

Архітектура (за країнами і спорудами, за напрямами і жанрами).

щ) Література.

Розписується за мовами, напрямками, жанрами, народами (фольклор).

ю) Історія в епізодах.

Історія як соціогуманітарна наука розписується в розділі XIX (за періодизацією, приналежністю – загальна, вітчизняна, видами – методологія, історіографія, спеціальні дисципліни, археологія, за понятійним апаратом), а також в розділі I (за персоналіями і школами). Історія науки, народного господарства, економічної думки, держави і права, літератури описується у відповідних розділах. Історія країн розписується в розділі III. **У цьому розділі висвітлюється історія в епізодах, тобто ключові події історичного процесу.**

5. Авторський склад.

Одночасна робота над 20-ма томами УУЕ має бути організована силами не більше 100 науковців високої кваліфікації, що в середньому на автора дасть навантаження в 40 др. арк. Таке навантаження може бути виконане (разом з розробкою словника) за два роки.

Крім авторського колективу повинна працювати науково-організаційна група, група ілюстраторів і картографів.

Формування авторського колективу можна починати одразу після розв'язання фінансово-організаційних питань. З кожним автором, картографом та ілюстратором треба укласти окремі трудові угоди.

УКРАЇНСЬКА ЗАГАЛЬНА ЕНЦИКЛОПЕДІЯ (елементи концепції)

І. Щодо загальної структури УЗЕ

1. Потреба в публікації виконаної на сучасному рівні Української загальної енциклопедії – УЗЕ очевидна. Адже від публікації загальної української енциклопедії під назвою “УРЕ” минуло півстоліття. Якщо знехтувати питанням про її доступність (багато бібліотек її мають), то попри те, що вона містить інформацію, яку і сьогодні можна використовувати, у переважній своїй частині вона на сьогодні цілком застаріла. До того ж навіть на час її написання інформація, поміщена в ній, була або неповною (однобічною) або ж спотвореною внаслідок ідеологічного контролю. Ще більше це стосується інтерпретацій та оцінок, які вона пропонувала читачам. Окрім задоволення цих практичних потреб в компактно поданій, повній та відповідним чином упорядкованій інформації, підготовка та публікація УЗЕ могла б бути одним із ефективних засобів представлення тепер уже незалежної України в сучасному світі. І саме це повинно б схилити до того, щоб здійснення цього проекту стало загальнонаціональною та державною справою. Особливо, якщо така Енциклопедія буде мати електронну версію та буде незадовго чи водночас (том за томом) перекладатися англійською мовою. Це б дало значний політичний ефект в справі утвердження престижу України в світі.
2. Що стосується концепції УЗЕ, то корисним є урахування різного роду багатотомних загальних енциклопедій, опублікованих в другій половині 20 ст. у різних країнах. Якщо залишити осторонь вплив ідеології, то написання і публікація УРЕ була значним досягненням (зокрема з під кутом зору організації навколо цієї справи наявних тоді інтелектуальних сил) і деякі елементи структурування матеріалу можуть бути запозичені при створенні УЗЕ. Дуже корисним у багатьох відношеннях є також досвід створення ЕСУ, адже це також загальна енциклопедія, хоча обмежена часовим відрізком (20 ст.).
3. Що стосується проекту УЗЕ, то, з урахуванням фінансових можливостей, найперше має бути визначений обсяг видання – кількість томів та обсяг кожного тому. Можна зупинитися на тому, що загальний обсяг УЗЕ має сягати тридцяти томів, кожний том розміром дорівнювати приблизно тому ЕСУ. Від фінансових можливостей великою мірою залежить якість видання: зміст публікацій, графіка та поліграфічна якість. Щодо змісту статей, то було б бажано, щоб окремі статті, особливо про окремі держави-країни, культури окремих націй та етносів були написані представниками цих держав, націй та етносів. Можна було б також залучити окремих іноземних авторів і для написання окремих статей у темах і ділянках знань, де маємо брак добре підготовлених спеціалістів Україні. Залучення іноземних авторів підвищило б престиж видання. Але тільки у виняткових випадках можна знайти авторів згідних написати відповідну статтю “на ентузіазмі”.
4. Якщо “макрорівень” проекту визначено, то другий крок полягає у визначенні критерію відбору матеріалу (інформації), як керунку для укладання словника енциклопедії. Найперше необхідно визначити масштаб – міру подрібнення чи деталізації (конкретизації). Хоча і спеціальні енциклопедії мають для себе вирішувати цю проблему, але у випадку загальної енциклопедії доводиться здійснювати відбір інформації зі спеціальних галузей знань за критеріями “загальне–конкретне”, “важливіше – менш важливе” (другий критерій вносить поправки до першого). Застосування критерію “важливішого” поєднує в собі деякі універсальні і національні ціннісні критерії

5. Маємо обернено-пропорційну залежність – збільшення кількості статей тягне за собою зменшення їх обсягу: це спонукає шукати прийнятну пропорцію. У знаходженні цієї пропорції вирішальним має бути суто практичний підхід: який тип загальної енциклопедії буде користуватися попитом якомога ширшого кола читачів. Збільшення списку статей загрожує тим, що дуже стисла стаття зі спеціальної галузі знань (як дуже скорочений варіант статті зі спеціальної енциклопедії) не задовольнить спеціаліста, а статистика звернень до такої статті з боку неспеціаліста буде занадто низькою. Звідси потреба створення корпусу опірних статей, більших за обсягом, які мають забезпечити попит внаслідок своєї повноти та компактності викладу. Редактори УРЕ свого часу обрали саме цей шлях, вказавши в кінці кожного тому *Список більших статей* (інша справа, що цей список в окремих важливих моментах не може бути сьогодні прийнятним).
6. Задля практичної зручності (зокрема з погляду замовлення статті і орієнтації автора на її обсяг) за обсягом всі статті варто поділити не на дві, а на *три категорії*: найбільші, середні і менші. Якщо взяти для прикладу статті про країни в УРЕ, то маємо в одному томі (літери ІК) таке співвідношення: Китай – 20 стор., Італія – 15, Камбоджа – 7, Камерун – 2. Таке співвідношення можна представити як пропорцію з множником 2: найбільші – до 20, середні – до 10, менші – до 5. Зрозуміло, що це лише загальний орієнтир. В основі його лежить поняття важливості певного явища чи поняття у відповідному тематичному блоці. Основні тематичні блоки можна представити у вигляді такого списку:
- (а) Природні утворення (всесвіт, земля, континенти тощо), відомості з геології і фізичної географії, рослинний і тваринний світ, народонаселення (демографія), питання екології тощо.
 - (б) Геополітичні регіони (Азія, Європа тощо), країни-держави, землі, адміністративно-територіальні одиниці.
 - (в) Етно-національні одиниці: нації, етноси, етнічні групи, національні меншини, їхні культури і мови.
 - (г) Установи (національні та міжнародні) – політико-адміністративні, економічні, правові, громадські, освітні, наукові, мистецькі тощо.
 - (д) Галузі діяльності – економіка, політика, наука, медицина, виховання, мистецтво тощо.
 - (ж) Історичні утворення (цивілізації, держави), історичні періоди (епохи), історичні події.
 - (з) Сфери свідомості: міфи, релігії, ідеології.
 - (е) Пізнавальна діяльність: науки природничі і гуманітарні, їх найважливіші розділи, філософія та її основні розділи.
 - (і) Найважливіші поняття – повсякденні, наукові, філософські.
 - (к) Видатні особистості.

Обсяг кожної статті за принципом загальніше і важливіше установити словник УЗЕ за категоріями найбільші, середні та малі. Інформація про Україну має подаватися під двома параметрами: в контексті загальніших статей (напр. Європа) і в окремому списку (напр., Історія України, Київська Русь, Козацька доба тощо). Інформація під окремою статтею про окремі природні утворення (геологічні, ліси, річки, озера тощо) та геополітичні (“землі”), а також політико-адміністративні одиниці – історичні (напр. губернії) чи сучасні (області та райони), міста і окремі села має подаватися *систематично і в більшому обсязі* тільки щодо Українці.

7. Щодо статей, присвячених особистостям, то має бути витриманий універсальний показник – значення особистості, її роль в історії чи окремій галузі діяльності. У загальному показником служить всесвітня відомість (визнання). Щодо України то цей підхід також залишається чинним, за винятком збільшення списку та включення

постатей, значення яких важливе передусім в українському контексті або таких, міжнародне визнання яких є слабким або відсутнім внаслідок поганої представленості України в світі (як наслідок відомих політичних обставин). Все ж, на відміну від ЕСУ, яка, за задумом, спрямована дати антропологію різних видів діяльності (описати людське середовище), ЕЗУ має симетрично представляти явища і особи як минулого так і сучасного – у відповідності зі значенням явища чи особи. Йдеться не лише про ціннісно-позитивну оцінку особистості чи явища, а про значення у сенсі історичних наслідків, ролі в історії, в політиці тощо. Суто формальний показник може стосуватися лише людей, що займали найвищі посади у значних установах (на макрорівні). Поза тим має бути віддання переваги особистостям з позитивним внеском у різні сфери діяльності.

II. Конкретніші питання (стиль, довідковий апарат тощо)

1. *Розміщення статей.* У кожному томі УЗЕ, з огляду на зацікавлення користувача інформації, у подачі інформації має поєднувати алфавітний принцип розміщення статей зі змістовною компактністю, наскільки це можливо. У міру можливого, перевага має віддатися семантичним блокам чи “гніздам”. Напр., краще розміщувати статтю “Квантова механіка” після статті “Механіка” (під назвою “Механіка квантова”), до якої в статті на літеру К вислів “Квантова механіка” і відсилає читача. Існує щоправда чимало випадків, коли певний термін з однаковою мірою виправданості може бути віднесений до різних блоків. Редактор кожної із галузей знань має продумати словник з орієнтацією на створення семантичних “гнізд” -- без насильства над лінгвістикою, коли відступ від алфавітного розташування набуває штучності.
2. *Скорочення.* **(а)** На початку кожного тому має бути вміщений список всіх скорочень, включаючи аббревіатури, та пояснення вживаних допоміжних значків. Оскільки зловживання скороченнями ведуть до погіршення сприймання тексту, список прийнятих скорочень має бути продуманим під цим кутом зору. **(б)** Відсилати читача до окремої статті на певну тему можна шляхом виокремлення слова чи вислову курсивом, з зірочкою перед цим словом чи висловом: напр., **права людини, *металургія України, *Земля*”. Таке відсилення мабуть не обов’язково робити при кожній згадці певного слова чи вислову, а радше у випадку, коли це важливо у контексті даної статті. Можна цей спосіб застосовувати для заміни скорочення *див.* у поширеній практиці відсилення читача до статті з використанням дужок: тобто, замість (*див. Ньютона закони*) використовувати (**Ньютона закони*). **(в)** Більші статті мають в кінці містити прізвище автора (це краще, ніж давати список цих статей в кінці кожного тому, як це зроблено в УРЕ). **(г)** Окремого обговорення потребує посилання на авторів та літературу в статтях про наукові поняття чи науковців. Це стосується тільки більших статей. Потребує також обговорення, чи повинні бути іменні показники в кінці кожного тому, а також тематично-предметні (зі списком статей на певну тему).

ДО ПИТАННЯ ПРО СТРУКТУРУ КОНЦЕПЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЗАГАЛЬНОЇ ЕНЦИКЛОПЕДІЇ (УЗЕ)

Концепція УЗЕ повинна чітко відповісти на подальші запитання:

1. **Загальне призначення енциклопедії.** Її обсяг. Загальна кількість гасел.
2. **Принцип підготовки УЗЕ:** а) цілком самостійний;
б) в рамках міжнародного енциклопедійного проекту; в) у рамках угоди з якоюсь визначеною авторитетною національною енциклопедією.
3. **Визначення основних рубрик,** за якими готуватиметься енциклопедія (напр.: математика, інформатика, фізика й астрономія, хімія, науки про Землю й фізична географія, матеріалознавство, техніка, високі технології, біохімія, біологія, медицина, економіка, історія, філософія, етнологія, література, мистецтво, політична й економічна географія, сучасна політика тощо – перелік умовний).
4. **Визначення співвідношення між різними рубриками.**
5. **Визначення структури кожної рубрики** (напр.: фізика й астрономія: астрономія, астрофізика й загальна теорія відносності, механіка, гідродинаміка, термодинаміка, оптика, квантова механіка, фізика твердого тіла, фізика плазми, атомна фізика, ядерна фізика, персоналії фізиків –перелік умовний, але важливо те, що кожна рубрика й підрубрика мають виробити власний набір персоналій). **Визначення співвідношення між підрубриками у рамках кожної рубрики.**
6. **Визначення ієрархії статей** у рамках кожної рубрики. Пропонується варіант: **ключова стаття** рубрики містить загальний характер. Напр., стаття "фізика" містить визначення предмету, історію фізики та стислий опис структури сучасної фізики, що супроводжується відсилається до великих за обсягом **опорних статей**, які відповідають кожній підрубриці (напр, "квантова механіка", "оптика" тощо). Ці статті у свою чергу містять відсилання до менших за обсягом **статей нижчого ієрархічного рівня**, присвячених конкретним фізичним явищам та принципам. Шляхом експертних оцінок можна визначити й умовний поділ за категоріями (умовно – першою, другою і третьою, зі співвідношенням обсягів 4:2: 1) статей щодо персоналій.
7. **Визначення принципів формування словника** – в рамках усієї УЗЕ та в рамках кожної рубрики.
8. **Визначення загальних вимог до структури й стилю статті** в рамках усієї УЗЕ, а також у рамках кожної рубрики. **Визначення принципів добору ілюстративного матеріалу, таблиць тощо.**
9. **Визначення принципів формування загальної редакційної колегії, редакційних груп за рубриками, добору кола авторів.**
10. **Принципи вирішення технічних питань.** Пропонується принцип: у сталих словосполученнях першим іде слово, що визначає суть поняття ("квантова механіка", а не "механіка квантова"). **Визначення системи перехресних посилань, формування списку літератури, списку стандартних скорочень тощо.**

ПРО КОНЦЕПЦІЮ УЗЕ

1. Адресат – *широке коло реципієнтів*. УЗЕ має дати – відповідно до своєї назви – найголовніші, загальні уявлення про світ людських знань у різних сферах. Її предмет – *не Україна, а весь світ*. Вузькі фахівці здобуватимуть потрібну інформацію в спеціальних енциклопедичних виданнях. Обсяг – 30 томів.
2. Принцип підготовки: *переважно самостійний*. Можливі угоди з іншими (іноземними) енциклопедіями.
3. Основні рубрики: *перелік наук, кожній із яких присвячено ключову статтю, обсягом 20 стор.*
4. У структура рубрики: **опорні статті** (по 10 стор.) та **персоналії** (у середньому по 5 стор.).
5. Ієрархія статей:
 - I рівень: Ключова стаття: *Література (20 стор.)*. Сутність літератури як явища. Світовий літературний процес. Періоди в розвитку літератури.
 - II рівень: Опорні статті: *Теорія літератури (в окремих статтях III рівня – основні поняття)*. *Антична література*. *Культурно-історичні епохи (бароко, просвітництво, романтизм, реалізм, модернізм, і т. д.)*.
 - III рівень: Персоналії. Критерій відбору: *особистості, які здійснили позитивний внесок у літературу*.
6. Принцип формування словника. – ?
7. Загальні вимоги до структури й стилю статті:
 - I рівень:
 - II рівень: *характеристика явища; його національні модифікації; зв'язок із суміжними мистецькими явищами; найяскравіші представники; бібліографія*.
 - III рівень: *стислі (інколи – найзагальніші) біографічна дані; характеристика творчості письменника, основні моменти її еволюції; головні твори; зв'язок зі стильовими явищами доби; значення, масштаб; основна бібліографія видань творів, літератури про письменника; архіви*.
8. Принципи формування:
 - а) загальної редколегії: *авторитетні вчені з різних галузей наукових знань, представлених в УЗЕ;*
 - б) редакційних груп за рубриками: *5–7 фахівців, по можливості – не дуже переобтяжених службовими обов'язками на основній роботі;*
 - в) добору авторів: *покласти на робочі групи; максимально залучити з периферії*.
9. Технічні питання. – ?

ЗАДУМ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЕНЦИКЛОПЕДІЇ ТА БАЗОВИЙ ЛЕКСИКОН З ПОБУТОВОЇ КУЛЬТУРИ

щодо задуму

Чи матиме майбутня НОВА УКРАЇНСЬКА ЕНЦИКЛОПЕДІЯ (далі НУЕ) своє виразне обличчя, наскільки відрізнятиметься вона від УРЕ Бажана та ЕУ Кубійовича?

Тут можливі такі міркування:

– До складу НУЕ увійде чимало різноманітних загальних статей та персоналій гуманітарного характеру, вилучених з УРЕ з ідеологічних міркувань. Це, так би мовити, реабілітовані знання. Проте й частину радянських партійних та державних діячів доведеться залишити, бо про них багато пишеться і люди шукатимуть інформацію про них в тій же УРЕ.

– За останні десятиліття до життя, літератури, мистецтва, господарчої сфери, побуту увійшло багато нового. Нові реалії, поняття, імена – ще одне джерело оновлення видання, його актуалізації.

– Має розширитись й саме коло знань, охоплених виданням. Україністика, історія побуту тощо. В духовному житті релігія відіграє тепер більшу роль, ніж раніше. Але водночас даються взнаки забобони, конфесійна ворожнеча, вульгаризація, обмеженість віруючих і погана освіта кліриків. У цій сфері брак глибокої аналітичної думки та об'єктивно поданої інформації відчувається сьогодні дуже гостро. НУЕ може стати чистим джерелом духовно-релігійних знань.

– Ще одне джерело оновлення видання – величезний масив інформації про життя та надбання української еміграції в галузі культури, науки, суспільної думки. Багатьом така інформація недоступна. У ЗМІ вона піддається, як в минулі часи, ідеологічному фільтруванню.

Проте є небезпека, що НУЕ віддзеркалить деякі недоліки та хиби УРЕ. Насамперед це стосується загальників – повторення загальновідомого та ігнорування конкретних фактів, браку історичних екскурсів до історії питань, реалій, ідей. В УРЕ детально розглядалися, наприклад, технічні характеристики літаків, дирижаблів, велосипедів, але історія цих галузей техніки зовсім не висвітлювалась. У статтях про давні свята (скажімо, Великдень чи Різдво), навпаки, йшлося саме про походження, а про обрядову складову, світоглядний зміст нічого не писалося. НУЕ теж може стати такою ж "загальниковою" та "куцою", як і УРЕ, якщо редакція намагатиметься втиснути усю потрібну для сучасної загальної енциклопедії інформацію в 12-15 томів по 125-128 обл.-вид. арк. НУЕ має бути принаймні вдвічі осяжнішою за УРЕ. *Це той випадок, коли якість видання перебуває в прямій залежності від кількості друкованих аркушів.*

Про базовий лексикон з побутової культури

За поширеною думкою культура суспільства визначається розвитком найвищих гілок її духовної сфери – літератури, мистецтва, філософії, естетичних та релігійних поглядів. Про матеріальну складову культури, особливо ж про культуру людських стосунків, якість життя як правило не йдеться, або згадується коротко, мимохідь. Культура побуту в нашому суспільстві занепадає не лише через матеріальні нестатки (українці в розкошах жити не звикли), не лише через тиск глобалізації (в Україні вона не набула ще домінуючого значення), а переважно через брак знань, забуття традицій, декларативний патріотизм та заполітизованість нашої культурології.

Спробуємо визначити специфіку, зміст і межі побутової культури.

Культуру можна визначити:

1. Як суму всіх практичних, матеріальних і духовних надбань суспільства (опозиція понять *природне і людське*).

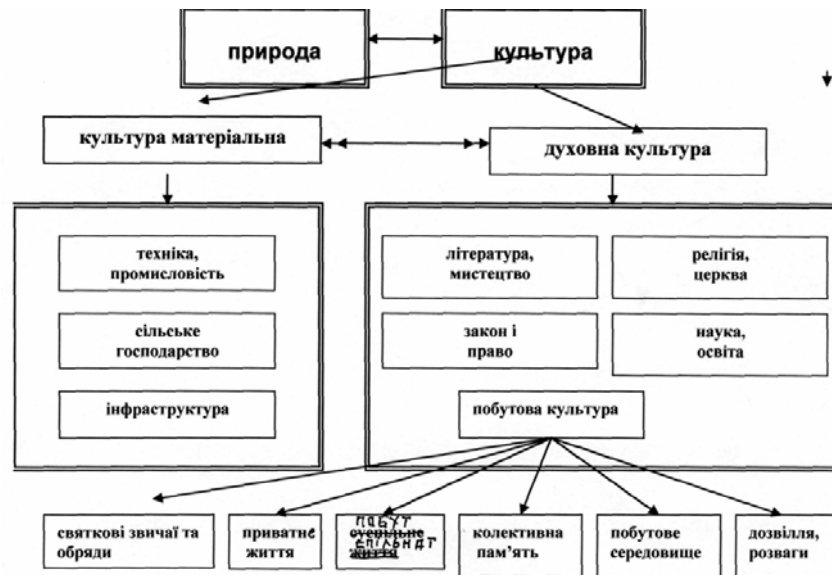
2. Лише як сферу духовного життя (опозиція понять *гуманітарна сфера і цивілізація*). У цьому випадку йдеться про виховання, освіту, духовну творчість а також заклади, що забезпечують їхнє функціонування – школи, вузи, клуби, музеї, театри, творчі об'єднання, товариства. З сфери культури "випадають" наука, промисловість, техніка, сільське господарство.

Обидва визначення мають внутрішні суперечності. Важко уявити, скажімо, тюрму або діяльність шахряя як продукти культурного розвитку суспільства. А з іншого боку чого варта та культура без садівництва, генетики, медицини.

На практиці дослідники дотримуються першого, розширеного визначення культури (як матеріальної, так і духовної діяльності людини).

Внутрішній поділ культури на окремі сфери і галузі має багато суто теоретичних і практичних варіантів, які ми тут не розглядаємо.

Для зручності можна обрати таку культурологічну парадигму:

Отже, за нашою класифікацією побутова культура є специфічною сферою духовної культури. Кілька загальних міркувань щодо її специфіки:

Побутова культура – сфера первісної організації суспільного життя на рівні великих і малих колективів, громад, товариств та спільнот, що утворюються на основі родинних зв'язків, професійних інтересів, спільних смаків, переконань і поглядів, єдності долі, тощо. (Наприклад, родинні зв'язки, вуличні та дворові компанії, товариства однополчан, однокласників, клуби науковців, творчі об'єднання, групи аматорів співу чи живопису).

– Побутова культура визначає норми поведінки, переживань та реакцій, створює специфічні форми колективної творчості та певні стереотипи мислення. (Етикет певних груп та прошарків, приписи моралі, естетичні та етичні еталони, форми дозвілля, популярні зразки, утопічні конструкції, куміри, "антики", "знакові постаті", "зірки", колективна художня творчість, етнічні стереотипи).

– Побутова культура має свої специфічні форми предметної діяльності (моди, стилі інтер'єрів, форми дозвілля того чи іншого часу, розважальні заклади, так зване побутове середовище).

– Механізми взаємодії "вищих" (наука, мистецтво, право, релігія) та "нижчих" (побутових) сфер культури тут не розглядаються. Зауважимо лише, що побут має точки

дотику з усіма галузями культурного життя (побут вузів, космонавтів, монастирів). Відкриття в хімічній лабораторії – факт науки, а от випадковий вибух в її приміщенні, вечірка співробітників – явище побутове. Багаті побутові традиції мають театри, вузи, монастирі. Вони відображаються в анекдотах, чутках, переказах, записках і листах, які дослідники побуту вважають за документи, незважаючи на рівень їхньої достовірності.

Розмаїття побутового життя можна розподілити на окремі сфери за такою схемою:

I. СВЯТКОВІ ЗВИЧАЇ ТА ОБРЯДИ. *(Теми загальних статей, опорні поняття та окремі реалії).*

1. Звичаї та обряди народного календаря:

а) Зимові календарні обряди: Ворожіння на Катерину та Андрія, св. Варвара, св. Микола, Різдво, Новий рік, Водохреща (Йордан), М'ясниці.

б) Весняні свята: Стрітєння, Благовіщення, Великий тиждень, Великдень, св. Юрій

в) Літній цикл: Зелені свята, Русальний тиждень, Купала, св. Петро й Павло, св. Ілля, Спас, Пречиста (Успіння).

г) Осінні свята: Семен-день, св. Іван Христитель, Різдво Богородиці, Воздвиження, Покрова, св. Дмитро, св. Кузьма і Дем'ян, св. арх Михайло, Введення.

2. Міські свята часів магістратського самоврядування.

Маккавейська церемонія 1 серпня (Хрещення Русі), 1 вересня (Семен-день), Богоявленська церемонія, Преполовіння, Контракти, 1 травня, Брикси, 1 квітня, Новий рік.

3. Радянські свята

День Жовтневої революції, 1 травня, 8 березня, 23 лютого, 9 травня, День міста.

4. Свята незалежної України

День незалежності, День Конституції, День пам'яті жертв голодомору.

5. Свята, породжені впливом глобалізації

День св. Валентина, св. Миколая (6/19 грудня) *(для православної Східної України)*, Хелоуїн, молодіжний шабаш 1 травня.

6. Свята місцеві, відомчі, фахові

Храмові трапези і хресні ходи, свята цехові, університетські, шкільні, вечірки громад, товариські вечірки, урочисті збори, ювілеї.

7. Трудові свята

День врожаю, закладання фундаменту, завершення будівництва, відкриття установ, старі артільні свята та сучасні професійні свята.

8. Сезонні свята

Свята квітів (бузку, троянд, каштанів, вишень), осінні ярмарки.

II. ПРИВАТНЕ ЖИТТЯ. *(Теми загальних статей, опорні поняття та окремі реалії):*

Денний цикл та його події (сон, сніданок, обід, вечеря), хатні розваги, ігри, родинні свята (дні народжень, старі й нові весільні обряди, обряди хрещення, річніці весіль, ініціація), ритуали прийому гостей, чаювання, культ дружби і побратимство, похоронні й поминальні обряди).

III. ПОБУТ СПІЛЬНОТ. *(Теми загальних статей, опорні поняття та окремі реалії):*

Сільські парубочі й дівочі громади, цехові та братські зібрання, дворянські з'їзди, церковні общини, громади жебрацькі, звичаї учнівської молоді та студентства,

побут злочинних зграй, вуличні атамани, культурно-освітні громади й товариства, братства церковні, вуличне і дворове життя, молодіжні товариства, клуби станові, професійні, культурно-розважальні, творчі угруповання, асамблеї XVII – XVIII ст., світське життя і вищий світ (бали, раути, візити), етикет (патріархальний і світський).

IV. КОЛЕКТИВ НА ПАМ'ЯТЬ. *(Теми загальних статей, опорні поняття та окремі реалії):*

Міфи, легенди, апокрифи, історичні перекази, анекдоти, забобони, елементи "народної мудрості" (прикмети, прислів'я, приказки), чаклунство і "практична магія", сучасна паранаукова містика, стереотипи колективної підсвідомості (Золотий вік, кінець світу, комплекс ворога, чужинця, культ "справжньої людини", вождя, генія, культурного героя, мага чи чаклуна, пророка чи месії, втілення біса та відьми)

V. ПОБУТОВЕ СЕРЕДОВИЩЕ. *(Теми загальних статей, опорні поняття та окремі реалії):*

Освітлення вулиць та приміщень, стилі інтер'єрів, культура кімнатних рослин, моди, реклама, брукування й хідники, озеленення, алейні дерева, сквери, дачне життя, міський транспорт, зв'язок, рекреаційні зони (міські ліси, парки, спортивні заклади, корсо, бульвари), історичні центри, торгові зони й вулиці, урочища, історичні місця, садиби, маєтки, святі місця, історичні будови, історичні пам'ятки, архітектурні пам'ятки, пам'ятки культури, архітектурні ансамблі, міські види й панорами .

VI. ДОЗВІЛЛЯ, РОЗВАГИ. *(Теми загальних статей, опорні поняття та окремі реалії):*

Сільська "вулиця", народні гуляння на свята, загальноміські гуляння (1 травня, 23 квітня, на Зелені свята, М'ясниці, Купала, Великдень), "магдебурзькі церемонії" цехів, "бесіди" в братствах та церковних общинах, сільські та міщанські вечірки, святкове хатнє гадання, платні парки, дитячі майданчики та заклади дитячих розваг в парках, спортивні змагання, кулачні бої, полювання та рибалка, розважальні поїздки до передмість, екскурсії, туризм, концерти, бали, маскаради, колективні ігри (карти, доміно, лото, буриме, шаради, фанти), аматорські вистави, "капусники", літературні вечори, цирк, балаган, діорами, панорами, райок, паноптикуми, естрада, оперета, концерти, шоу, інсталяції, театралізовані видовища, кафе, вар'єте, кабаре, дискотеки, казино.

Наведені тут визначення та класифікаційні схеми потребують подальшого доопрацювання.

ОБҐРУНТУВАННЯ БАЗОВОГО ЛЕКСИКОНУ З ГУМАНІТАРНИХ НАУК ДЛЯ УЗЕ. БАЗОВИЙ ЛЕКСИКОН З ФІЛОСОФІЇ.

Загальна практика при створенні лексикону різних наук для загальних енциклопедій полягає в тому, що ці лексикони ґрунтуються на сучасній класифікації наук: мається на увазі передусім поділ на природничі (включаючи математику), і гуманітарні науки та наступний поділ кожної із цих двох груп на спеціальні науки. Хоча деякі із наук не вкладаються у такий поділ (бо лежать на «межі»), як, напр., *етологія, фізіологічна психологія, економічна географія, археологія* тощо), але це не підважує практичну корисність прийнятої класифікації наук як для організації наукових досліджень так і для сучасної системи освіти. Цю класифікацію, з тими чи іншими модифікаціями, і беруть за основу при створенні лексикону для загальних енциклопедій.

1. Про загальну назву для гуманітарних наук. Не лише в українській мові, а також в європейських мовах, існують певні (почасти лексичні, почасти концептуальні) питання, пов'язані з назвами гуманітарних наук. Перше стосується загальної назви цієї групи наук, на противагу природничим наукам. Якщо не вдаватись в історію змін назв (пов'язану з розумінням того, що складає основу цих наук – див. ЕСУ: *Гуманітарні науки*), то в українській мові, як також в інших європейських мовах, використовують дві назви – *«суспільні науки»* та *«гуманітарні науки»*. При цьому в українській мові ці назви часто використовують як синоніми або пов'язують з ними відмінні відтінки значення. Джерело відмінностей у значенні цих висловів не стільки предметне як методологічне. Йдеться, по перше, про міру об'єктивності, яку розуміють як деякий варіант узгодження з фактами. По друге, про міру теоретичності досягнення узагальнень у вигляді певних класифікацій (типологій) та загальних тверджень, зразком яких є закони науки. До різних природничих і суспільних наук ці дві ознаки використовують у різних пропорціях: і серед природничих і серед суспільних наук одні є більшою мірою описові, інші – теоретичні. Але внаслідок критики позитивістського розуміння методологічної єдності всіх наук було визнано суттєву відмінність гуманітарних наук, пов'язану з роллю цінностей та методу інтерпретації в гуманітарних науках. А відтак у деяких європейських мовах (найвиразніше в англ.) ті гуманітарні дослідження, в яких провідну роль відіграє інтерпретація були названі особливим терміном (англ. *humanities*), на противагу суспільним наукам (англ. *social sciences*). Інтерпретація і критика зосереджують в собі ту суб'єктивність, яка дозволяє особі виступати суб'єктом історичного вибору та змін в ціннісних орієнтаціях. Однак не тільки такі гуманітарні дослідження як літературознавство, мистецтвознавство, релігієзнавство і т. п., а й «суспільні науки» (економіка, історія, соціологія, правознавство, політологія, мовознавство) містять аспект цінностей та інтерпретації. Опис, інтерпретація та оцінка, а також свідоме ставлення науковця до тих ціннісних орієнтацій, на які він спирається у своїх оцінках фактів та здійсненні інтерпретацій, є загальною характеристикою всіх гуманітарних наук. Висновок зі сказаного зводиться до наступного. Коли йдеться про вибір відповідників до англійського розмежування *social sciences–humanities*, то використання висловів «суспільні науки» та, відповідно, вислову «гуманітарні дослідження» (чи «гуманістика» або «гуманітаристика») цілком виправдане. Але в ролі загального терміна краще прийняти вислів «гуманітарні науки» як такий, що охоплює і суспільні науки і гуманітарні дослідження в їх англійському розмежуванні. Це не усуває використання терміна «суспільні науки», але дозволяє усвідомлювати той особливий відтінок значення, який з цим висловом можуть пов'язувати.

2. Загальні зауваження щодо базового лексикону з гуманітарних наук. Варто мати на увазі, що бажаний автор, який краще б годився для написання загальної статті про будь-яку науку чи певну галузь діяльності не обов'язково має бути видатним

спеціалістом, але повинен володіти широким поглядом на певну науку чи галузь діяльності, щоб бачити її в культурно-історичному контексті та в історичній перспективі. Скажімо той, хто пише статтю на такі гасла як *Математика* чи *Фізика* повинен бачити ці галузі в їхньому історичному розвитку та в перспективі та знати суперечки, які стосуються основ математики і фізики. Це тип таких вчених як Гайзенберг чи Бор. Хоча питання, які стосуються основ наук, вважають філософськими, але в УЗЕ було б небажано додавати після статті *Математика* ще статтю під гаслом *Основи математики* чи «*Математика, філософські проблеми*».

Загалом в укр. мові існують вже усталені назви для гуманітарних наук. Передусім маємо такий список: (1) *історія*, (2) *психологія*, (3) *соціологія*, (4) *економіка*, (5) *правознавство (юриспруденція)*, (6) *політологія (політична наука)*, (7) *мовознавство (філологія)*, (8) *етнографія і етнологія*, (9) *фольклористика*, (10) *антропологія (соціальна і культурна)*, (11) *педагогіка*, (12) *мистецтвознавство*, (13) *літературознавство*, (14) *релігієзнавство*, (15) *культурологія*. *Етнографію і етнологію* тут поєднано, хоча можна їх подавати під окремими гаслами (етнографія – описова, етнологія – теоретична).

Але зміст статей, а відповідно і настанови щодо їх написання великою мірою залежить від того, які поділи буде введено далі. Якщо взяти, скажімо статтю під гаслом *Історія*, то можна зорієнтувати автора такої статті на те, щоб вона була написана за схемою: (а) *Історія як наука (історіографія)*, основні періоди її становлення, зміни у розумінні предмету і методів історичного дослідження; різновиди історій (всесвітня історія, локальні історії, загальні історії, спеціальні історії - політична історія, історія економіки, науки, мистецтва тощо), (б) *Всесвітня історія*, з'ясування поняття і способів написання, проблема періодизації тощо, (в) *Локальні історії: історії цивілізацій, регіональні історії, національні історії*, (г) *Спеціальні історії: політична історія, історії різних видів діяльності (господарства, техніки, наук, мистецтв тощо)*.

Загальна схема для написання статті про науку приблизно однакова: поняття науки (її предмет і методи), коротка історія її виникнення та становлення, її сучасна структура і поділ на розділи, її сучасна проблематика та перспективи розвитку. З мого погляду (і це відповідає поширеній практиці в написанні загальних енциклопедій) загальна настанова при укладанні лексикону з гуманітарних наук для УЗЕ має полягати в тому, щоб віддавати перевагу статтям під гаслами, які позначають певні сфери реальності чи діяльності, а теоретико-пізнавальні моменти мають бути одним із складників таких загальних статей. Напр.: *Природа, Всесвіт (чи «Космос»), Життя, Людина, Суспільство, Історія, Культура, Цивілізація і цивілізації, Етнічні спільноти, Нація, Економіка, Мова, Мистецтво* тощо. Очевидно потрібно узгодити використання однини та множини іменників у гаслах: якщо, напр., маємо дві статті - одну під назвою «Міф», другу під назвою «Міфи народів світу», то в перша більшою мірою теоретична, друга - описова. Іноді краще обрати множину (напр.. «Етнічні спільноти»), зорієнтувавши автора статті також на з'ясування теоретичних аспектів. Але якщо включена стаття під гаслом «Етнологія», то гасло «Етнос» може тільки відсилати читача до цієї статті. У будь-якому разі важливо, щоб автор загальних статей знав, які інші гасла міститиме ЕЗУ на теми з тієї науки чи галузі діяльності, про яку він пише: це дозволяє йому опускати виклад окремих моментів, відіславши читача до відповідних статей.

Загальна настанова, щоб гасло, у міру можливості, позначало радше певну сферу реальності чи діяльності (а не її пізнання), можна поширити на статті, які стосуються також вузьких сфер реальності чи діяльності. Напр., у статтях, присвячених різним видам мистецтва, естетичні і теоретичні питання можуть бути радше складником загальних статей під гаслами: *Музика, Живопис, Архітектура, Скульптура, Театр, Балет, Кіно, Естрада, Народне мистецтво* тощо. Дійсно, у загальних енциклопедіях, на противагу спеціальним, у лексиконі повинна віддаватись перевага назвам певних

сфер реальності чи діяльності, але ця загальна настанова не має застосовуватись догматично. Беручи до уваги український історичний контекст (потребу подолати наслідки заідеологізованості та ізоляції від Заходу в гуманітарних науках) необхідно знайти певний баланс і виробити лексикон для фундаментальних теоретичних та філософських статей. Напр., окрім статті під загальною назвою *Література художня* (чи *Словесне мистецтво*), цілком можливе включення статті під гаслом *Літературознавство*, чи, скажімо, статті під гаслом *Мовознавство* (або *Лінгвістика*) чи навіть під гаслом *Мови філософія*. Почасти це залежить від практичних можливостей, зокрема від пропозицій з боку авторів. Але у будь-якому разі, краще мати добре зважену концепцію, втілену в добре зваженому лексиконі. Чим більш певна галузь діяльності є інтелектуальною, теоретичною, тим неминуче збільшується вага суто теоретичного матеріалу у статті. Але важливо, щоб теоретичні статті для УЗЕ навіть в таких випадках містили оцінку практичного смислу певних теорій (у широкому розумінні «практики» як вибору певних практик, історичних перспектив, включаючи етичну оцінку цих перспектив).

Думаю, що не повинна викликати заперечень також загальна настанова, у відповідності з якою здійснюється поділ на загальні статті та статті зорієнтовані на український суспільно-культурний контекст. Тобто, УЗЕ повинна містити два паралельні ряди: *Математика – Математика в Україні*, *Соціологія – Соціологія в Україні*, *Культура – Культура українська (чи Українська культура)*, *Етнічна культура – Етнічна культура українців* і т.д. Питання про те, де доречно використовувати прикметник «український», а де вислів «в Україні» залежить від того, наскільки певна галузь діяльності вписана в історико-культурний контекст (на противагу ознаки універсалізму). Природничі науки за своїм змістом переважно універсальні. Тим часом гуманітарні науки більшою мірою вписані в локальний історико-культурний контекст, а відповідно їм властива ознака неповторності, індивідуалізації. Філософія, хоча вона прагне формулювати проблеми універсально, але насправді зазнає великого впливу суспільно-культурного контексту: наявність «великих» філософських традицій (східної, західної), а також регіональних та національних. Під цим кутом зору її слід вважати радше гуманітарною.

З огляду на сказане, задля уникнення взаємних накладань і повторів, у пам'ятці авторам статей, необхідно вказувати, які інші статті на дану проблему чи тему має містити УЗЕ. Скажімо, загальна стаття під гаслом «Україна» має, звичайно включати загальні відомості з різних сфер реальності та діяльності, але в ній вже має бути врахована наявність інших статей - напр.. статті під гаслом *Історія України* та ін..

Нарешті кілька зауваг про деякі стилістично-технічні питання: вони стосуються всіх текстів УЗЕ (і мають бути обумовлені у вступній статті до УЗЕ). Але відповіді на деякі із них особливо важливі для укладання лексикону з гуманітарних наук. Йдеться про синонімію, опозицію та поєднання термінів, уточнення аспектів поняття чи проблеми. Що стосується синонімії, то вибір опірного синоніма є важливим також для літературного редагування текстів. Загальна настанова має полягати в тому, щоб не зловживати термінами іншомовного походження. Скажімо, у виборі між висловами *суспільні науки – соціальні науки*, використання другого із синонімів не дає жодних переваг. І це стосується багатьох випадків використання прикметника *соціальний* замість *суспільний*, зловживання яким є переважно наслідком впливу на українську мову інших мов (зокрема англ, як дуже латинізованої). Зрозуміло, що в інших контекстах, де термін «соціальний» набув статусу спеціального терміна (на жаль, це не завше виправдано), його доводиться залишати при редагуванні (скажімо, у назві галузі психології під назвою «соціальна психологія»). Сказане стосується багатьох інших випадків: напр., використання вислову «міжнародні відносини» (замість «міжнародні взаємини» чи «міжнародні стосунки») як наслідок впливу переважно рос. мови (за

якою стоїть латинський прообраз, з відповідними кальками в інших європейських мовах, напр.. в англ.. «international relations»).

Синонімія відіграє провідну роль у відсиланнях читача до статей під іншою назвою (або до якоїсь частини цієї статті). Потрібно в лексиконі передбачити такі відсилання. Синонім пропонується в лексиконі УЗЕ позначати дужками, вжитий синонім може виконувати роль уточнення: напр., Економіка (господарство).

Опозиція термінів, включаючи діалогічне співвідношення між поняттями і концепціями (яке часто передають лат. *versus*) широко використовується в енциклопедіях. Тут пропонується такого роду опозиції позначати через похилий штриф: *Глобалізм/Антиглобалізм, Універсалізм/Партикуляризм*. Поєднання ж термінів та висловів пропонується позначати використовуючи сполучник «і»: *Війна і мир, Освіта і педагогіка* тощо. Аспект певного поняття чи проблеми пропонується позначати з допомогою родового відмінка чи з допомогою двокрапки: *Історії філософії, Екологія: філософські проблеми*. Принаймні варто зарані продумати такі способи позначення, аби мати їх наготові, а не вводити принагідне, *ad hoc*.

3. Базовий лексикон з гуманітарних наук. Якщо прийняти вказану вище настанову про включення теоретичних і філософських аспектів як складника загальних статей, а також помірковане поєднання цієї загальної настанови з теоретико-пізнавальними статтями, то можна дати групи гасел, організовані за принципом загальніше-конкретніше.

Група I. 1. Природа/Культура. 2. Людина. 3. Мова. 4. Мови народів світу. 5. Культура. 6. Цивілізація і цивілізації. 7. Історія. 8. Історія всесвітня. 9. Суспільства/спільноти. 10. Етнос і етнічні спільноти. 11. Нація і нації. 12. Міф. 13. Міфи народів світу. 14. Релігія. 15. Релігії народів світу. 16. Держава. 17. Ідеологія. 18. Політика. 19. Право. 20. Мистецтво. 21. Економіка (господарство). 22. Пізнання. 23. Наука. 24. Техніка і технології. 25. Екологія.

Група II (гуманітарні науки). 1. Антропологія. 2. Психологія. 3. Семіотика. 4. Культурологія. 5. Політологія. 6. Правознавство (юриспруденція). 7. Етнографія. 8. Фольклористика. 9. Етнологія. 10. Мовознавство (лінгвістика). 11. Мистецтвознавство. 12. Літературознавство. 13. Соціологія. 14. Філософія.

Група III (гуманітарні науки в Україні).

Група IV. Розділи гуманітарних наук (має запропонувати науковий редактор, відповідальний за дану науку).

4. Базовий лексикон для УЗЕ з філософії.

1. Розділи філософії. 1. Історія філософії. 2. Західна філософія. 3. Східна філософія. 4. Українська філософія. 5. Метафізика. 6. Антропологія філософська. 7. Герменевтика. 8. Епістемологія і філософія науки. 9. Етика. 10. Політична філософія. 11. Релігії філософія. 12. Естетика і філософія мистецтва.

2. Окремі поняття та проблеми філософії (відбираються з кожного даної науки).

(а) **Здатності людини:** Свідомість і самосвідомість. Досвід. Розум. Духовність (ментальність). Дія і діяльність.

(б) **Онтологічні поняття і проблеми:** 1. Сталості/події/процеси. 2. Артефакти. 3. Загальне/Конкретне. 4. Автономія/Гетерономія. 5. Цілості і голізм. 6. Причина/Наслідок. 7. Душа/тіло. 8. Детермінізм і свобода волі.

ПОПЕРЕДНЄ БАЧЕННЯ КОНЦЕПЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЗАГАЛЬНОЇ ЕНЦИКЛОПЕДІЇ (УЗЕ)

1. Загальне призначення енциклопедії. Її обсяг. Загальна кількість гасел.

УЗЕ має готуватися як національна загальна енциклопедія, що повинна забезпечити читача основною інформацією з усіх галузей знань. Обсяг – 12 томів на 80 аркушів кожен, загалом – 65-70 тисяч статей (це більш-менш відповідає прийнятому сьогоднішньому форматові національних загальних енциклопедій, зокрема частини “Microaedia” енциклопедії “Britannica”, а також УРЕ-II). Бажаний наклад – хоча б 20000 примірників (у т.ч. з забезпеченням УЗЕ всіх публічних бібліотек принаймні до районного рівня).

Відразу варто передбачити паралельне існування мультимедійного варіанту УЗЕ. Що ж до друкованого, то в зв'язку з колапсом системи передплати варто розглянути варіант одночасного виходу в світ і продажу всіх 12 томів.

2. Принцип підготовки УЗЕ: В основному самостійний (хоч при зазначених обсягах це передбачає створення авторського колективу на 2 – 5 тисяч авторів! Навіть координація роботи такого колективу являє собою окреме складне завдання. Очевидно, на аматорському рівні така робота вестися не може, і в цій ситуації варто домагатися ухвалення спеціальної урядової постанови).

3. Визначення основних рубрик. Як перше наближення можна прийняти варіант, запропонований проф. С.Кульчицьким.

4. Визначення співвідношення між різними рубриками. Може бути здійснено за аналогією з котроюсь із авторитетних сучасних енциклопедій (напр., тією ж “Microaedia”).

5. Визначення структури кожної рубрики (напр.: фізика й астрономія: астрономія, астрофізика й загальна теорія відносності, механіка, гідродинаміка, термодинаміка, оптика, квантова механіка, фізика твердого тіла, фізика плазми, атомна фізика, ядерна фізика, персоналії фізиків – перелік умовний, але важливо те, що кожна рубрика й підрубрика мають виробити власний набір персоналій). Визначення співвідношення між підрубриками у рамках кожної рубрики.

6. Визначення ієрархії статей у рамках кожної рубрики. Пропонується варіант: ключова стаття рубрики містить загальний характер. Напр., стаття “фізика” містить визначення предмету, історію фізики та стислий опис структури сучасної фізики, що супроводжується відсилається до великих за обсягом опорних статей, які відповідають кожній підрубриці (напр. “квантова механіка”, “оптика” тощо). Ці статті у свою чергу містять відсилання до менших за обсягом статей нижчого ієрархічного рівня, присвячених конкретним фізичним явищам та принципам. Шляхом експертних оцінок можна визначити й умовний поділ за категоріями (умовно – першою, другою і третьою, зі співвідношенням обсягів 4 : 2 : 1) статей щодо персоналій.

Але, очевидно, що при обраному порівняно компактному обсязі слід прагнути, щоб найбільші статті не перевищували за обсягом 20000-30000 знаків. Їхню інформативність варто підвищувати не збільшенням текстового об'єму, а продуманим використанням ілюстративного матеріалу, таблиць тощо.

7. Визначення принципів формування словника — в рамках усієї УЗЕ та в рамках кожної рубрики. Можуть бути вироблені критерії для кожної рубрики, але йти доведеться насамперед: а) шляхом експертних оцінок, б) за аналогією з іншими авторитетними національними енциклопедіями.

8. Визначення загальних вимог до структури й стилю статті в рамках усієї УЗЕ, а також у рамках кожної рубрики. Визначення принципів добору ілюстративного матеріалу, таблиць тощо.

Обраний обсяг виключає, на жаль, як можливість розлогих авторських статей, так і вихід у сфери традиційно “позаенциклопедійні” (що пропонував п.Макаров). Стель викладу – лапідарний, але слід прагнути все ж уникати скочування до “канцеляристу” УРЕ-II.

9. Визначення принципів формування загальної редакційної колегії, редакційних груп за рубриками, добору кола авторів.

Пропонується затвердити редакційну колегію та головного редактора вже згадуваною урядовою постановою – з числа найавторитетніших українських науковців та професіоналів за напрямками діяльності. Проте найважливішим для успіху проекту моментом є вдалий добір груп за напрямками, на які й ляже основна практична робота.

10. Принципи вирішення технічних питань. Пропонується принцип: у сталих словосполученнях першим іде слово, що визначає суть поняття (“квантова механіка”, а не “механіка квантова”). Визначення системи перехресних посилань, формування списку літератури, списку стандартних скорочень тощо пропонується робити більш так, як в ЕСУ.

**ЗАУВАГИ
ДО ПРОЕКТУ КОНЦЕПЦІЇ “УКРАЇНСЬКОЇ УНІВЕРСАЛЬНОЇ
ЕНЦИКЛОПЕДІЇ”**

(за матеріалами обговорення 7 лютого 2006 року)

Найважливішим питанням залишається обсяг майбутньої енциклопедії. Пропонований варіант на 30 томів є надзвичайно привабливим – оскільки саме він дає можливість реалізувати проект не просто універсального довідника, а “узагальнення і систематизації суми наших знань про світ і себе”.

Однак сьогоденні українські реалії (серйозні економісти в один голос прогнозують на ближчі роки падіння обсягу ВВП, оскільки можливості відновлювального розвитку економіки вичерпано, а до високотехнологічного інноваційного розвитку ми й не переходили) ставлять під сумнів можливість виконання такого проекту – принаймні, в історично осяжній перспективі.

Йдеться не лише про брак фінансування – бюджетного й комерційного. Викликає й сумнів можливість залучення (в умовах безгрошів'я) 100-120 науковців високої кваліфікації, кожен з яких підготував би упродовж 2-3 років 40-50 друкованих аркушів статей. Адже по-справжньому провідні українські науковці (говорю про добре відому мені царину природничих і технічних наук) сьогодні вкрай завантажені пошуком різних грантів (та й взагалі проводять більшу частину часу за кордоном). Лишаються викладачі провінційних ВНЗ. Вони, в принципі, можуть підготувати достатньо якісні статті – які, однак, скоріш за все будуть контамінаціями текстів з інших довідкових джерел і підручників.

Як показує світовий досвід, пересічний обсяг національної енциклопедії складає сьогодні 10-12 томів (навіть стандартна “*Micropedia*” знаменитої енциклопедії “*Britannica*” нараховує саме 12 томів). Звичайно, такий проект не має шансів отримати той суспільний резонанс, який мала свого часу “Енциклопедія” Дідро й д’Аламбера у Франції, чи бодай “Брокгауз і Єфрон” у Росії. Але він має більше шансів на здійснення в сьогоденні українських умовах.

Наголошую на цьому, бо принципи побудови 30-томної і 12-томної енциклопедії суттєво різні. Це ясно видно з порівняння БСЭ-III та УРЕ-II. В БСЭ-III стаття “Фізика” (автор – головний редактор енциклопедії академік Прохоров) займає 10 сторінок. У ній дано визначення предмету, досить докладний огляд історії розвитку фізичних понять, описано структуру сучасної фізики з відсиланням до статей “другого порядку” (“Квантова механіка”, “Оптика”, “Термодинаміка” тощо), зв’язок фізики з іншими науками (від філософії до обчислювальної математики); розглянуто основні нерозв’язані проблеми сучасної фізики. При цьому статтю написано на досить популярному (мені здається, доступному не лише для “технарів” і “природничників”) рівні.

Стаття другого рівня “Квантова механіка” в БСЭ-III також займає 10 сторінок. Написано її також максимально популярно – з історичним оглядом проблеми і описом сучасних дискусійних питань. Тут зустрічаються основні формули – але, в принципі, вони мають “оздоблювальний” характер, і суть може бути сприйнято й без них (втім, тут я, можливо, й помиляюся – адже дивлюся на речі з погляду саме фізика). Ця стаття містить численні відсилання до статей “третього порядку”, присвячених конкретним фізичним поняттям і явищам (“Невизначеності принцип”, “Шредінгера рівняння” тощо), кожна з яких займає обсяг у пів- до півтора стовпця (часом - більше).

Натомість в УРЕ-II стаття “Фізика” займає всього сторінку. Дано лишень визначення поняття, короткий виклад історії фізики (тут варто відзначити, що її вдало винесено в компактну таблицю – безсумнівний здобуток авторів української

енциклопедії!), перелічено імена провідних радянських та українських фізиків. При цьому в тому, присвяченому УРСР, окремо дано докладний опис розвитку й сучасному стану фізичних досліджень саме в Україні.

Стаття “Квантова механіка” в УРЕ-II так само займає обсяг лишень у сторінку – лишень визначення поняття та трохи історії (без жодної формули!) Натомість статті третього порядку в БСЭ-III і УРЕ-II різняться за обсягом не надто сильно (і перелік їх приблизно той самий).

Таким чином, вибір на користь “великого” чи “короткого” проекту відразу ж змусить обрати й ту або іншу модель ієрархізації статей. Очевидно, що й саме розташування матеріалу в цих випадках повинне бути іншим: 30-томовий варіант припускає розміщення в 2 стовпці з полем, натомість для 12-томного варіанту природними є ощадливі 3 стовпці (але теж обов’язково з полем!).

Звідси – міркування про те, що в проекті Концепції розташовано в кінці, але від чого доведеться “танцювати”.

Україна – таки не Росія, і можливість здійснення в нас комерційного енциклопедійного проекту суттєво менша. До олігархів треба стукатися – але водночас пам’ятати, що ті з них, які взагалі цікавляться енциклопедіями, цілком задовольняються російським продуктом.

Відтак чи не єдино реальний варіант – робота під патронатом держави. Тут є можливість переконувати правлячі еліти, що ненормально – коли велика європейська нація не має своєї сучасної універсальної енциклопедії. Якщо на входження НАН вдасться ухвалити відповідну урядову постанову, що передбачатиме фінансування роботи окремим бюджетним рядком (у державних масштабах кошти це все ж не надто великі) – то є шанс перевести проект у реальну площину. Але це потребуватиме потужної медійної підтримки й ретельної роботи вже з новим складом уряду і парламенту. Врешті-решт, незле зацікавити ідеєю й Президента. Поки на своїй посаді перебуває А.Матвієнко, беруся за те, щоб відповідне звернення, підписане декількома шанованими академіками (наприклад, І.Дзюба, М.Жулинський, С.Комісаренко, К.Ситник, І.Юхновський, Я.Яцків) з обґрунтуванням необхідності УУЕ потрапило до адресата. Думаю, що А.Матвієнко працюватиме в СП щонайменше до середини травня (хоч гарантувати напевно в наші буремні часи цього й не можу).

Причому варто відразу готувати кошторис і попередню концепцію в двох варіантах – більшому й скромнішому. Просити більше, погоджуватися на те, що вдасться отримати.

Тепер – трохи дрібніших зауваг.

Назва. Лунає таки абревіатура, а відтак я – за назву “Українська загальна енциклопедія” (УЗЕ). Поляки ж назвали свою енциклопедію Powszechna.

Тематичні розділи. В цілому запропонований варіант – дуже добрий, але варто подбати, аби чіткіше провести межу між окремими розділами. Наприклад, між “Державою і суспільством” і “Правознавством”, “Здоров’ям і хворобами” та медициною (в “Природничих науках”) тощо. Остаточо це може бути зроблено під час роботи над словником.

Все ж лишаюсь при думці, що персоналії варто передати до кожного окремого розділу. Богів і міфічних героїв – до релігій світу, керівників держав – до країн і територій (більшою мірою) та до історії в епізодах (меншою), політичних і військових діячів – так само, релігійних – почасти до країн і територій (де йдеться про політичний аспект), почасти – до релігій (де йдеться про релігійно етичний), ватажків народних рухів – до історії в епізодах, підприємців і менеджерів – почасти до історії в епізодах, почасти до економічної географії, науковців – до відповідних наук, інженерів і

винахідників – так само, діячів культури – до розділів ХХУ-ХХУІ (за “фаховою належністю”), першопрохідців і мандрівників – до фізичної географії, спортивних діячів і спортсменів – до спорту.

Тільки так можна органічно вписати ці персоналії в контекст кожного окремого розділу. Інакше, боюся, вони виявляться з нього вирвані.

Нарешті, питання словника. Реально братися за нього можна буде тоді, коли буде остаточно ясний майбутній обсяг енциклопедії й повний перелік тематичних розділів. Зараз натомість варто спробувати сформувані перелік статей “першого ієрархічного ряду”, і лишень потім братися за другий (а згодом – і за третій).

ЗАУВАЖЕННЯ ЩОДО ПРОЕКТУ УНІВЕРСАЛЬНОЇ (ЗАГАЛЬНОЇ) ЕНЦИКЛОПЕДІЇ

1. Вважаю, що Проект, представлений на обговорення, в цілому є добре продуманим, включаючи і попередньо визначені пропорції між обсягами тематичних блоків. Список тематичних розділів (від *a* до *u*), представлених у Проекті, є вичерпним і добре структурованим. У концепції знайшла відображення також попередньо узгоджувана позиція щодо поєднання принципу алфавітного розміщення термінів з утворенням семантичних гнізд. Останнє може бути висловлене у вигляді можливості чи побажання, яку б мали на увазі укладачі словників різних галузей знання. Це є питання зручності, яку дає змістовна компактність, на протипагу формально-алфавітному розташуванню термінів. У кожному разі йдеться про певні переваги, які одержує читач -- наприклад, тому, що сусідня стаття доповнює вже прочитану. Напр., термін «Політична філософія» краще розмістити десь поблизу від слова «Політика», аніж розміщувати його під назвою «Філософія політична» вслід за терміном «Філософія». Йдеться, отже, не про лінгвістичну можливість утворення таких гнізд, а про змістовну доцільність.
2. Список основних тематичних блоків (I- XXIX) в цілому є цілком прийнятним. Все ж висловлю деякі зауваження, які стосуються радше формулювань, з метою дати інші варіанти в окремих позиціях. Можливо, що в процесі обговорень вони будуть прийняті як кращі у порівнянні з наявними.
3. Пропоную після позиції II. *Земля і Космос* (мабуть краще Всесвіт) вписати позицію III. *Людина і людство* (фізична антропологія). Мається на увазі біологічні групи – раси, статі, покоління.
4. **Ураховуючи обговорення Проекту**, позицію III пропоную сформулювати у вигляді: III. *Країни, держави, території, суспільства*. Мається на увазі, що термін «суспільство» передбачає його використання принаймні у двох випадках – щодо «первісних суспільств» (які не обов'язково прив'язані до певної території і до яких незастосовне поняття держави). Якщо терміни «держава» і «суспільство» використовується як терміни політології та соціології то вони попадають в розділ «Соціогуманітарні науки». Оскільки у списку I-XIX гасла «Природничі науки» і «Соціогуманітарні науки» охоплюють, не лише тексти, які з'ясовують суть кожної із наук, а низку важливих термінів, які можна відносити до гасел I – XIX, то розподіл площ може бути уточненим, коли буде складеним словник з кожної окремої науки.
5. Позицію XXVII. *Література і фольклор* пропоную переформулювати у вигляді: XXVII. *Література (професійне словесне мистецтво)*. У такому разі ввести окрему позицію *Народне мистецтво та фольклор*. Йдеться про практичні сфери діяльності (фольклористика, як наука про фольклор, має радше об'єднуватись з етнографією – тобто, віднесена до позиції *Соціогуманітарні науки* під загальною рубрикою *Етнологія, націологія, етнографія, фольклористика*.
6. Позицію XXIV. *Освіта*, з мого погляду, краще переписати у вигляді *Виховання та освіта*, позицію XIX. *Повсякденне життя і побут* -- у вигляді *Спосіб життя і поведінки, звичаї, побут*.
7. Список «Персоналії» (12 позицій) пропоную переформулювати так:
 1. Боги і міфічні герої.
 2. Керівники держав і політичні діячі.
 3. Засновники релігій, релігійні діячі.
 4. Науковці та філософи.

5. Митці і літератори.
 6. Інженери і винахідники.
 7. Підприємці і менеджери.
 8. Громадські і гуманітарні діячі.
 9. Військові діячі.
 10. Ватажки народних рухів.
 11. Першопрохідники і мандрівники.
 12. Спортсмени і організатори спорту.
 13. Журналісти
8. Відредагувати опис (конкретизацію) позицій XI-XIV, а також позиції XXIV, XXV та XXVII (свою редакцію цих позицій подаю окремо).

Висновок: *Висловлені зауваження стосуються тільки певних формулювань і не змінюють загальної позитивної оцінки запропонованого проекту.*

ВІДГУК НА КОНЦЕПЦІЮ Я. ІСАЄВИЧА

Якнайшвидше видання Української Універсальної Енциклопедії вважаю одним із загальнонаціональних пріоритетів.

Бажано одночасно з книжковим варіантом готувати доступну в Інтернеті електронну версію, яка після закінчення праці над останнім томом, стає підставою для видання на CD.

Надзвичайно важливо було б домовитись з енциклопедіями Польщі (їх бібліографічний опис надішлю в наступному листі), Білорусії, Росії, Румунії та інших країн про обмін матеріалами.

Доцільно провести на базі ІЕД міжнародну наукову конференцію (або робочу нараду) представників редакційних рад і редакцій енциклопедій, зацікавлених у співробітництві.

Напевне, на це можна було б здобути міжнародний грант.

ВІДГУК НА КОНЦЕПЦІЮ Л. ПИРОГА

Загалом концепцію схвалюю, але маю деякі зауваження.

Пропоную назву – Українська загальна енциклопедія, що дозволить уникнути іншомовного слова (універсальна), своєрідно нагадує про 3-томну УЗЕ за ред. Л. Раковського 30-их років ХХ-го століття (Львів – Станиславів – Коломия), дозволить фонетичне легше користуватися скороченою назвою енциклопедії (не УУЕ, а УЗЕ).

Обсяг тому до 1000 стор. може створювати незручності в користуванні. Краще – до 800 стор.

Іменні та тематично-предметні показчики в кінці кожного тому зайві.

Енциклопедія, будучи загальною, все-таки передбачається українською і тому підтримую «збільшення списку та включення постатей, значення яких важливе передусім в українському контексті або таких, міжнародне визнання яких є слабким або відсутнім внаслідок поганої представленості України в світі» (стор. 14).

Попит на УЗЕ може бути більшим у разі випуску її тематичними блоками (профільно-тематичні енциклопедії), але коректніше – за алфавітом.

Щодо Додатку:

Мікробіологія включає бактеріологію та вірусологію. Отже, може бути одна стаття, можуть бути дві з посиланням на них з «Мікробіології».

«Ембріологію» доповнити ембріологією людини.

Структура (рубрикація) «Медицини» потребує значних доповнень.

ВІДГУК НА КОНЦЕПЦІЮ ВІДДІЛЕННЯ ЕКОНОМІКИ НАН УКРАЇНИ

Відділення економіки НАН України цілком підтримує пропозицію про створення Української Універсальної Енциклопедії. Досягнення Україною незалежності та досвід розбудови самостійної держави, розвиток науки дозволяє створити Універсальну Енциклопедію, яка б віддзеркалювала сучасний стан розвитку економіки, науки та суспільства.

Дійсно, Українська Радянська Енциклопедія, яка в свій час свідчила про науковий потенціал республіки, була ґрунтовним виданням і задовольняла потреби того часу. Але в сучасний період вона певною мірою застаріла та до того ж немало статей носить відбитки ідеології тих часів. Тому сучасна фундаментальна енциклопедія в Україні вкрай необхідна.

Слід погодитися з авторами пропозиції, що УУЕ має бути на рівні найвищого узагальнення і систематизації суми наших знань про світ і про себе, як свідчення інтелектуального і культурного потенціалу нашого суспільства, нашої здатності до саморепрезентації в сучасному насиченому світовому інформаційному просторі, спроможності посісти належне місце в світовій культурній взаємодії.

Для подальшого обговорення цієї важливої проблеми слід висловити деякі побажання та зауваження.

1. Необхідно досягти погодження з урядовими установами про те, що це видання має державне значення і тому важливо забезпечити створення редакційної установи типу колишньої головної редакції УРЕ.

2. Дуже важливим є державне фінансове забезпечення УУЕ для своєчасного видання в світ в повному обсязі (видання варіанту УРЕ українською мовою було здійснене протягом восьми років (1977–1985 рр.).

Участь приватних спонсорів у виданні УУЕ необхідна, але це має бути важливим державним проектом з частковою участю комерційних засад.

3. Обов'язковим вважаємо після вирішення організаційних питань об'явити передплату видання для бажаючих установ та фізичних осіб в Україні та за її межами. Видання УУЕ має бути у кожній бібліотеці, більшості державних, комерційних установ та окремих громадян.

4. Важливо також уточнити назву енциклопедії таким чином, щоб її аббревіатура була зручна для вимови і робочого користування (на кшталт УРЕ). Якщо у нас є «Енциклопедія сучасної України» (ЕСУ) та енциклопедії по галузях наук і діяльності, можливо варто універсальну енциклопедію назвати «Українська фундаментальна енциклопедія» (УФЕ).

5. В переліку розділів майбутньої енциклопедії є розділ ІХ «Економіка, промисловість, транспорт, сільське господарство». Якщо цей розділ відповідає по змісту тому, який раніше носив назву «Народне господарство», тоді крім названих галузей економіки слід додати і інші: будівництво, торгівля, фінанси, сфера послуг і врахувати це при остаточному визначенні обсягу.

6. В додатку в розділі «Економіка (економічні науки)» слід додати такі підрозділи:

Економічна теорія (Політична економія)

Економіка науки

Економіка природокористування

Економіка оборони

Соціальна економіка

Економіка знань

Підрозділ «Економіка невиробничої сфери» замінити на «Економіка сфери послуг».

7. В додатку пропонується ввести підрозділ «Соціологія» з відповідним наповненням по дисциплінах.

УКРАЇНЬСЬКА УНІВЕРСАЛЬНА ЕНЦИКЛОПЕДІЯ (УУЕ): Основні параметри видання

I. Завдання УУЕ

Основні завдання УУЕ визначаються її назвою. Це справді універсальна енциклопедія, яка повинна бути у користуванні громадян України і представляти Україну світові. Щоб відповідати обом завданням одночасно, УУЕ повинна існувати не тільки у вигляді 20-томного зібрання, але й у тематичних блоках, деякі з яких мають бути перекладені на англійську мову.

УУЕ істотно більшою мірою спирається на інтелектуальний потенціал академічної науки, ніж будь-яка інша енциклопедія подібного типу. По-перше, вона народжується в надрах НАН України. По-друге, більшість країн, в яких така енциклопедія вже існує, не мають академічної установи типу НАН України.

УУЕ будується за алфавітним принципом, але на стадії підготовки має таку структуру:

1. Редакція наук про Землю і Космос.
2. Редакція географії та картографії.
3. Редакція економіки і екології
4. Редакція техніки і технічних наук.
5. Редакція біології і медицини.
6. Редакція народознавства.
7. Редакція культури.
8. Редакція науки.
9. Редакція історії і соціогуманітарних наук.
10. Організаційний центр.

Після випуску 20 томів бізнес-проект УУЕ може жити далі, втілюючись в різні форми, і тоді ця організаційна структура зберігатиметься.

Все існуюче на Землі і в Космосі, включаючи людину, її творчість, життя і спосіб мислення, є предметом наукового дослідження. Тому в енциклопедії, створюваній науковцями, на першому плані стоїть галузь науки з її понятійним апаратом і вченими, які мали найбільші заслуги в її розвитку. Разом з тим в енциклопедії показана, у ретельно відібраних термінах та галузь або сфера, предметом вивчення якої є відповідна наука.

Редакція науки займається наукою як сферою суспільної діяльності. В ній також представлені науки, які не мають існуючої поза ними об'єктивної реальності (наприклад, філософія або математика).

Працюючи над словниками, редакція УУЕ повинні повсякчасно пам'ятати, що це - національна енциклопедія. Однак Україна і україніка повинні бути представлені в ній дозовано і тактовно, без зайвого "патріотизму", породжуваного в усі часи віковою приниженістю, хуторянством і напівосвіченістю.

Універсалізм енциклопедії передбачає, що вона повинна бути, перш за все, довідковим виданням. Тому УУЕ не повинна брати на себе завдання, які стоять перед спеціалізованими фаховими енциклопедіями.

Разом з тим ми прагнемо максимально широко зберігати в УУЕ підсумково-аналітичний підхід до осмислення відповідних галузей знання. Тобто ми прагнемо зробити УУЕ одночасно аналітичною і довідковою. Кваліфікація її авторського колективу дозволяє це зробити. Важливо, щоб кваліфікація користувача дозволяла сприймати зміст надрукованого.

Цими двома обставинами визначається жанр УУЕ: науково-популярна праця. Кращі зразки науково-популярної літератури створюються якраз не популяризаторами, а вченими, які займають провідні позиції у світовій науці.

II Визначення формату УУЕ

Як показують результати обговорення, найбільш доцільним для нас є формат Української радянської енциклопедії: 84X108, 1/16, при структурі сторінки в 3 стовпця з полем. Максимальний обсяг тому УУЕ встановлюємо в 950 стор., з них 900 стор. тексту і 50 стор. вклейок (ілюстрації і карти). 900 стор. тексту при обраному форматі і 20 томах дають 3800 авт. арк. (по 40 000 др. зн. в одному авт. арк.). Том "Большой советской энциклопедии" має середній обсяг в 850 стор., "Енциклопедії історії України" - 700 стор., "Енциклопедії сучасної України" - 700 стор., УРЕ - 600 стор.

Поля УУЕ використовуватимуться для друкування портретів і схем гілок "дерева понять", а також для дрібних малюнків.

III Розмірність статей

Статті УУЕ стандартизовані і мають п'ять рівнів:

Рівні	Обсяг в друкованих знаках
1-ий	40 000
2-ий	20 000
3-ий	7 000
4-ий	3 000
5-ий	від 500 до 1500

Для економії місця в словнику має бути показаний рівень, а не обсяг в друкованих знаках. Енциклопедія повинна робитися швидко і в заданому обсязі. Витримування параметрів словника забезпечує комерційний успіх, тому що допомагає швидко реалізувати проект, створений силами сотень виконавців. Комерційний успіх може бути досягнутий в тому випадку, якщо всі 20 томів будуть з'являтися на ринку в інтервалі 1-2 місяців, а не по року на том.

Статей 1-го рівня не повинно бути багато. Основна маса статей матиме найнижчий за "деревом понять" ступінь узагальнення. Це - одиничні поняття.

Наявність п'яти рівнів розмірності не означає, що кожний з узагальнюючих термінів має пройти п'ятикратне розщеплення. "Дерево понять" завжди різне, і тому ми пропонуємо подавати його графічне відображення на полях понять 1-го рівня.

Статті 1 - 3 рівня мають бібліографію, в статтях 4 - 5 рівня вона не обов'язкова.

Поряд з градацією від узагальнюючих до одиничних понять існує іншого порядку поділ статей за розмірами. Зокрема, всі країни і території відносяться за "деревом понять" до одиничних термінів. Але їх розмірність залежить від значення країни в світі і від її зв'язків з Україною. Термінами 1-го рівня є, наприклад, США, Китай, Німеччина, Польща, Росія, Румунія, Словаччина. За цим же принципом визначається обсяг термінів, присвячених містам світу. Обсяг статей, присвячених персоналіям, теж варіюється від 1-го рівня (таких має бути лише кілька на том) до 5-го рівня.

Кількість статей 1-го і 2-го рівнів в УУЕ невелика. Їх буде в кожному томі менше півсотні. В кінці тому друкуватиметься "Список більших статей"

Статті 1 - 4-го рівнів підписані. Статті 5-го рівня це короткі довідки про одиничні поняття (вовк, квант, кілограм, роза, целюліт, Марс та ін.), які можуть бути запозичені з будь-яких довідкових видань. Вони не підписуються і готуються здебільшого в редакції.

Відбір одиничних понять, якщо їх кількість в галузі налічується десятками тисяч, здійснюється за певними правилами. Слід керуватися такими правилами:

- Відбір за величиною (наприклад, міста світу - від 100 тис. жителів);
- Відбір за розташуванням (максимально повний - для України в її сучасних кордонах, менш повний - для сусідніх країн), вибіркового - для європейських країн, ілюстративний - для позаєвропейського світу.

Оптимальне поєднання науковості і популярності слід забезпечити відповідним підбором авторів. Статті 1-го і 2-го рівнів узагальнення писатимуть визнані в світі спеціалісти. Вони мають бути популярними, але з оцінками новітніх досягнень, в тому числі зроблених з участю українських вчених. У статтях 3-го і 4-го рівнів переважає описовість, вони є здебільшого довідковими. Головна вимога до них - не оригінальність, а точність. Статті 5-го рівня - це короткі довідки, запозичені з фахових енциклопедій або довідників. Мова не йде про плагіат, бо це сума тверджень типу "двічі по два дає чотири". Завданням авторів, які готують статті 5-го рівня, є співставлення різноманітних джерел, щоб досягнути абсолютної точності у викладі фактів.

IV. Розподіл обсягу УУЕ між редакціями (в авт. арк.)

Методика визначення обсягу цілком проста. Спочатку розподіляємо загальний обсяг між редакціями порівну, а потім половину обсягу у редакцій з невеликою кількістю одиничних понять забираємо і додаємо їх редакціям, які мають велику кількість одиничних понять.

Запас обсягу у розпорядженні Організаційного центру витратиться в міру необхідності під часу роботи над оригінал-макетами томів.

1. Редакція наук про Землю і Космос: $380 - 190 = 190$.
2. Редколегія географії та картографії: $380 + 190 = 570$
3. Редакція екології і екології: $380 - 190 = 190$.
4. Редакція техніки і технічних наук: $380 - 190 = 190$.
5. Редакція біології і медицини: $380 + 190 = 570$
6. Редакція народознавства: $380 + 190 = 570$
7. Редакція культури: $380 + 190 = 570$
8. Редакція науки: $380 - 190 = 190$.
9. Редакція історії і соціогуманітарних наук: $380 + 190 = 570$
10. Організаційний центр: $380 - 190 = 190$.

V. Розмежування змісту УУЕ між редакціями.

1. Редакція наук про Землю і Космос.

Понятійний апарат наук.
Історія наук.
Науковці.
Космонавти і астронавти.

Теми для формування "дерева понять":

1. Астрономічні науки (включаючи небесну механіку).
2. Освоєння Космосу і космонавтика.
3. Геологічні науки.
4. Гідрологія.
5. Метеорологія.
6. Геодезія.
7. Кліматологія.
8. Океанографія.

2. Редакція географії і картографії.

Понятійний апарат наук.

Історія наук.

Науковці.

Першопрохідці і мандрівники.

Крім словника понять, пов'язаних з картографією та історією картографії, обов'язком цієї редакції є забезпечення УУЕ всіма картами і картосхемами.

Редакція готує набір одиничних понять та об'єктів, які є предметом фізичної та економічної географії. "Дерево понять" розробляється по чотирьох головних напрямках:

- Країни і території;
- Адміністративно-територіальний устрій;
- Фізична географія;
- Економічна географія;

Розробка словників по цих напрямках здійснюється в координації з редакцією історії і соціогуманітарних наук.

Країни і території

Подається характеристика всіх без винятку сучасних країн і територій. Як і в інших випадках, повнота висвітлення залежить від географічного і геополітичного чинника:

- а) максимально повний - для України;
- б) менш повний - для сусідів України;
- в) основні сюжети опису - для європейських країн;
- г) найголовніші дані - для позаєвропейського світу.

Повний опис країн або території включає такі компоненти:

- розташування;
- державний лад;
- природа;
- історія;
- культурна спадщина;
- народне господарство;
- екологія;
- охорона здоров'я;
- наука;
- культурно-освітні заклади;

- засоби масової інформації;
- література;
- архітектура;
- образотворче мистецтво;
- музика і театр;
- кіно і телебачення;

Повний опис України зайняв в УРЕ окремий том. В УУЕ він повинен бути схожим на описи інших країн. Різниця в обсязі не має бути особливо великою порівняно з іншими країнами, щоб не зруйнувати цілісну структуру енциклопедії.

Адміністративно-територіальний устрій

Характеристика окремих частин сучасних держав (областей України, воєводств Польщі, суб'єктів Російської Федерації, штатів США та Індії, провінцій Канади і Китаю, земель Німеччини та ін.) подається із зазначенням площі, чисельності населення, промислового розвитку, історії утворення тощо.

По Україні подається також характеристика всіх існуючих тепер районів.

Адміністративні одиниці, що існували у минулому в різних країнах, подаються вибірково, залежно від значення інформації та її присутності у повсякденному ужитку, літературі та мистецтві. Князівства, землі, провінції, губернії, воєводства Київської Русі, Королівства Польського, Великого князівства Литовського, Великого князівства Московського. Московської держави, Російської імперії подаються повністю.

Фізична географія

Подаються всі наявні на землі материка, океани і моря. Відбір озер та річок і присвячуваний їм за обсягом текст залежить від величини озера або ріки і регіону, в якому вони розташовані.

Характеризуються найбільші гори, височини і низовини, найбільші водоспади, моря і материка.

Характеризуються погодні і кліматичні показники в сучасному світі і в попередні геологічні епохи.

Економічна географія

Називаються всі міста і населення міського типу на території України, а також усі міста, які існували раніше (починаючи від епохи Трипілля).

Міста за межами України (в тому числі вже неіснуючі) подаються залежно від значення цієї інформації та її присутності у повсякденному ужитку, літературі та мистецтві.

Подаються основні родовища корисних копалин (за назвами корисної величини, за топографією).

Подаються всі АЕС. ГЕС на великих ріках, ДРЕС, найкрупніші підприємства.

3. Редакція економіки і екології.

Понятійний апарат наук.

Історія наук

Науковці.

Підприємці і менеджери.

Розробка словника сфер людської діяльності, які вивчаються економічною наукою, здійснюється спільно з редакцією географії і картографії. Підприємства ми включили в розділ "Економічна географія". Тут можуть бути подані економічні (промислові, сільськогосподарські, транспортні, фінансово-кредитні) структури вищого рівня. Редакції можуть прийняти інше рішення, важливо тільки одне: дотримуватися повноти у термінології, не пропустити важливих для УУЕ понять.

"Дерево понять" і весь словник по екології треба дати на експертизу громадським організаціям відповідного профілю.

4. Редакція техніки і технічних наук.

Понятійний апарат наук.

Історія наук

Науковці.

Інженери і винахідники.

Подаються нариси про окремі науки, включаючи такі (перелік орієнтовний):

- автоматика;
- акустика;
- електроніка;
- електрозварювання;
- енергетика;
- інформатика;
- механіка (крім небесної);
- машинознавство;
- матеріалознавство.

Подаються узагальнюючі статті про окремі види машин, засобів пересування і комунікації. У тому числі тих, які існували в минулі епохи. Мають бути висвітлені основні фірми, які виробляють техніку. Структурування тематики в межах відведеного обсягу здійснює редакція.

5. Редакція біології і медицини.

Характеризується тваринний і рослинний світ. Відбір одиничних понять здійснюється з урахуванням наявності в Україні, присутності в літературі та мистецтві, використанні в народному господарстві, значенні для екології тощо. Певна увага приділяється палеонтології.

Плануються узагальнюючі статті 1-го рівня (біологія, медицина), 2-го рівня (ботаніка, зоологія і т. п.), 3-го рівня (альгологія, фармакологія, мікологія і т. п.), а також статті на стиках наук (біофізика, біоніка, генетика і генна інженерія і т.п.).

Медична тематика охоплює медицину як науку з усіма її відгалуженнями (гігієна, ветеринарія, вірусологія і т.п.), а також комплекс понять з охорони здоров'я. Мають бути висвітлені основні хвороби людини.

6. Редакція народознавства.

Понятійний апарат наук.

Історія наук

Науковці.

Боги і міфічні герої.

Релігійні діячі.

Перелік наук: етнологія і етнографія, демографія, релігієзнавство, мовознавство, фольклористика та інші науки, пов'язані з народознавством і не виділені в окремі тематичні редакції. Українознавство як наука і галузь просвітницької діяльності (тільки без фанатизму).

Перелік основних сфер життя, які вивчають перелічені науки:

- народонаселення;
- релігії світу;
- мови світу;
- фольклор;
- народи світу;
- міфи світу;
- повсякденне життя і побут (включаючи звичаї, обряди, дозвілля, розваги, традиції, етикет).

7. Редакція культури.

Понятійний апарат наук.

Історія наук

Науковці.

Діячі культури.

Спортивні діячі і спортсмени.

Соціогуманітарні науки (крім розподілених по інших редакціях):

Освіта.

Культосвітні установи.

Журналістика.

Засоби масової інформації.

Мистецтво.

Архітектура.

Література.

Туризм.

Спорт.

Фізична культура.

8. Редакція науки.

Понятійний апарат наук.

Історія наук

Науковці і організатори науки.

Наука як сфера суспільного виробництва.

Філософські науки.

Математичні науки.

Фізичні науки.

Хімічні науки.

9. Редакція історії і соціогуманітарних наук.

Понятійний апарат наук.

Історія наук.

Науковці.
Керівники держав.
Політичні діячі.
Військові діячі.
Ватажки народних рухів.

Історія як соціогуманітарна наука – за періодизацією, приналежністю (вітчизняна, загальна), галузями – історіографія, джерелознавство, спеціальні дисципліни, археологія.

Інші соціогуманітарні науки, за винятком тих, які увійшли в інші редакції.

Історія в епізодах (найбільш значні епізоди з вітчизняної і всесвітньої історії).

Держава і суспільство, взаємовідносини між державою і суспільством в сучасну епоху і в минулому, суспільно-політичне життя. Міждержавні і міжнародні відносини, міжнародні організації.

Пам'ятки історії.

VI. Розрахунок вартості тексту.

Не маючи словника УУЕ, розраховувати вартість тексту дуже непросто. Ми виходимо з того, що УУЕ матиме приблизно таку структуру:

- 800 авт. арк. – статті 1-го і 2-го рівня (200 статей 1-го рівня і 400 статей 2-го рівня);
- 1000 авт. арк. – статті 3-го і 4-го рівня;
- 2000 авт. арк. – статті 5-го рівня;
- 1000 стор. вклейок (карти, ілюстрації, малюнки).

Статті 1-го і 2-го рівня треба замовляти провідним вченим. Це науково-популярні нариси узагальнюючих понять, своєрідний кістяк енциклопедії.

Статті 3-го і 4-го рівня – це авторські оригінальні статті.

Статті 5-го рівня – довідковий матеріал.

Оцінюємо їх в гривнях і умовних одиницях за авторський аркуш:

1-й і 2-й рівні: 3000 грн, 600 у.о., повна вартість – 480 тис. у.о.

3-й і 4-й рівні: 2000 грн., 400 у.о.

5-й рівень: 1000 грн., 200 у.о., повна вартість – 400 тис. у.о.

1 стор. вклейок – 20 грн, 40 у.о., повна вартість – 40 тис. у.о.

Всього текст 20 тт. УУЕ оцінюється в 1 320 000 у.о.

Витрати на утримання дев'яти редакцій і Оргцентру УУЕ оцінюються в 10% від усієї суми – 1 320 000 у.о. Загальні витрати по заробітній платі – 1 452 000 у. о.

Нарахування на заробітну плату (37 %) складають 537 000 у. о. Сумарні витрати по зарплаті і нарахуваннях на зарплату складатимуть 1 989 000 у.о., тобто 2 млн. у.о.

Тиражування томів з підготовленого оригінал-макету визначатиметься тендером.

VII. Фінансова база проекту.

Для створення Української універсальної енциклопедії організується закрите акціонерне товариство УУЕ-ЗАТ.

Акції ЗАТ поділяються навпіл між бізнес-структурами, які беруть участь в комерційному проекті фінансовими коштами, достатніми для його реалізації, і НАН України, яка бере участь у комерційному проекті своїм інтелектуальним потенціалом.

50% акцій, що належать бізнес-структурам, поділяються між ними пропорційно вкладеному капіталу. 50% акцій, що належать НАН України, поділяються навпіл, причому половина цих акцій передається в корпоративну власність НАН, а половина становить приватну власність науково-організаційної групи, яка керує здійсненням проекту.

УУЕ-ЗАТ має виключні права на використання УУЕ, а саме:

- реалізацію енциклопедії у вигляді послідовної кількості томів за алфавітом (від А до Я) необмеженим накладом і необмеженою кількістю видань;
- реалізацію одностомних або кількатомних тематичних блоків, які користуватимуться підвищеним попитом на ринку (наприклад "Країни і території", "Мистецтво і архітектура", "Релігії світу". "Мови світу" тощо);
- реалізацію матеріалів УУЕ на оптичних дисках та в Інтернеті;
- переклад матеріалів УУЕ на інші мови з наступною реалізацією відповідних видань;
- інше використання матеріалів УУЕ у будь-якій формі та будь-яким способом.

Рівень і потенціал української науки ще досить високий, незважаючи на сучасні несприятливі тенденції. Він залишатиметься високим, як мінімум, в найближчі п'ять років, які треба використати для створення енциклопедичного продукту найвищої якості.

Створення УУЕ вимагатиме великої праці. На засадах державного замовлення ця робота не може бути організована швидко і якісно. Тому доводиться звертатися до приватного капіталу.

Організуючи ЗАТ, його учасники з боку бізнес-структур і НАН України повинні розуміти, що мова йде не про вигідний комерційний проект, а про справу національного значення: трансляцію здобутків фундаментальної науки на широкі кола суспільства. Але ми не звертаємося до приватного капіталу по спонсорську допомогу. Ті, хто вкладає в УУЕ-ЗАТ свої кошти, повинні брати участь в контролі за виконанням проекту і мати право власності на нього (в рамках ЗАТ). З часом проект виявиться прибутковим. Жити він може десятки років.

Слід визначити правові підстави у відповідності з діючим законодавством для участі юридичних осіб НАН України (Президії НАН, Інституту енциклопедичних досліджень, інших установ) в УУЕ-ЗАТ: надання виробничих площ, оргтехніки, іншого обладнання. Участь науковців НАН у створенні УУЕ організується як позапланова робота на підставі трудових угод або трудових контрактів, укладених з УУЕ-ЗАТ.